

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020. Үн.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

БАРАҚАЕВ ЛАЗИЗЖОН ОТАҚУЛОВИЧ

**ДАЛИЛЛАРНИ ТЎПЛАШ УСУЛИ СИФАТИДА ТАФТИШ
ЎТКАЗИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ВА КРИМИНАЛИСТИК
ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.09 – Жиноят процесси. Криминалистика, тезкор-қидирув ҳуқуқ
ва суд экспертизаси

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2023

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Contents of the abstract of the dissertation of the doctor of philosophy (PhD)

Баракаев Лазизжон Отакулович

Далилларни тўплаш усули сифатида тафтиш ўтказишнинг процессуал ва криминалистик жиҳатлари.....3

Barakayev Lazizjon Otakulovich

Procedural and criminalistic aspects of revision as a way of collecting evidence.....23

Баракаев Лазизжон Отакулович

Процессуальные и криминалистические аспекты проведения ревизии в качестве способа собирания доказательств.....41

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works

Список опубликованных работ.....45

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020. Үн.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

БАРАКАЕВ ЛАЗИЗЖОН ОТАҚУЛОВИЧ

**ДАЛИЛЛАРНИ ТЎПЛАШ УСУЛИ СИФАТИДА ТАФТИШ
ЎТКАЗИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ВА КРИМИНАЛИСТИК
ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.09 – Жиноят процесси. Криминалистика, тезкор-қидирув ҳуқуқ
ва суд экспертизаси

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2023

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Олий таълим фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2021.1.PhD/Yu501 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.proacademy.uz) ва “ZiyoNET” Ахборот-таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Астанов Истам Рустамович
юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Джураев Ихтиёр Бахтиёрвич
юридик фанлар доктори, профессор

Мўминов Бекзод Абдуваҳобович
юридик фанлар доктори

Етакчи ташкилот:

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий мактаби

Диссертация ҳимояси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2023 йил 27 ноябрь куни соат 14.00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳри, Шаҳрисабз кўчаси, 42. Тел. (99871) 202-04-96; факс: (99871) 233-35-81; e-mail: info@proacademy.uz).

Диссертация билан Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (29-рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳри, Миробод тумани, Шаҳрисабз кўчаси, 42, e-mail: info@proacademy.uz. Тел. (998971) 202-04-96)

Диссертация автореферати 2023 йил 15 ноябрь куни тарқатилди.

(2023 йил 15 ноябрдаги 9-рақамли реестр баённомаси).

М.М.Мамасиддиқов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Ш.И.Шайзаков

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

М.А.Аминжонова

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар раиси, юридик фанлар доктори, профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда яширин иқтисодиёт (SE) улуши ривожланаётган давлатларда 2025 йилга келиб ўсиши тахмин қилинмоқда¹. Иқтисодий жиноятлар дунёда 2014 йилда 37 %, 2016 йилда 36 %, 2019 йилда 47%, 2022 йилда 51% га ошиб борганлигини кўриш мумкин². Мазкур турдаги жиноятлар тафтиш тергов ҳаракатини ўтказиш орқали аниқланади. Ушбу турдаги жиноятларни олдини олиш мақсадида 2018 йилда Европада Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш Миллий маркази (NECC) ташкил қилинганлиги иқтисодий, молиявий тафтишларни ўтказишга оид муҳим қадам ҳисобланади. NECC – халқаро марказ бўлиб, унда 40 дан ортиқ молиявий институтлар фаолият юритади. ЕСССД ташкилоти Европа давлатлари учун Европа Кенгаши коррупция ва легаллаштириш ҳамда терроризмни молиялаштириш жиноятларига қарши курашга оид стандартларини ишлаб чиқмоқда.

Жаҳонда тадбиркорлик субъектларини тафтишдан ўтказиш жараёнидаги ҳуқуқларини муҳофаза қилишга оид янги институтларни жорий қилиш, тафтиш ўтказиш тартибини такомиллаштириш, текширилаётган хўжалик юритувчи субъект раҳбарининг ёки бошқа ваколатли шахсларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини такомиллаштириш, аудиторлик текширувларини ўтказиш тартибини такомиллаштириш каби янги тизимни амалиётга жорий этишга доир илмий изланишлар олиб боришни тақозо қилмоқда. Тафтиш далолатномасини далил тури сифатида белгилаш, тафтиш ўтказган шахсларнинг ёлғон далолатнома берганлик учун жавобгарлигини белгилаш, тафтишнинг янги самарали турларини жорий қилиш, тафтиш ўтказиш методикасини яратиш, тафтиш ўтказилаётган шахсларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш билан боғлиқ муаммоларнинг назарий ва амалий ечимини топиш талаб қилинади.

Республикамизда 2018–2022 йиллар ва 2023 йилнинг 6 ойида 3 та ваколатли орган мутахассислари томонидан жами 21 054 та тафтиш ўтказилган. Таҳлилларга кўра, биргина 2018-2021 йилларда айнан тафтиш нотўғри ўтказилганлиги сабабли 10 та жиноят иши бўйича оқлов ҳукми чиқарилган. 2018 йилдан 2023 йилнинг 6 ойига қадар жиноят ишлари бўйича жами 551 та қўшимча, 116 та қайта тафтишлар ўтказилган. Ушбу йўл қўйилган хатолар жиноят ишлари бўйича тафтиш ўтказиш зарурати тўлиқ ўрганилмасдан тайинланаётганлиги; тафтишда аниқланиши лозим бўлган масалалар аниқлаштирилмасдан “шаблон” тарздаги қарорлар асосида тайинланаётганлиги; тафтиш тайинлашда мутахассис жалб қилинмаётганлиги; тафтишларни қўзғатилган жиноят иши доирасидан четга чиқиб, тадбиркорлик субъектларининг тўлиқ фаолиятига тайинланаётганлиги; тафтиш якунига етмасдан “оралиқ далолатнома” тузиш ва ушбу далолатнома

¹ ccaglobal.com/gb/en/technical-activities/technical-resources-search/2017/june/emerging-from-the-shadows-the-shadow-economy-to-2025.htm

² Растегаева Ф.С. Форензик: понятие и особенности. электронный научный журнал «Вектор экономики». 2020 № 9. с. 7.

орқали шахсга айблов эълон қилинаётганлиги сабабли юзага келмоқда. Демак, бугунги кунда тафтиш институтини тадқиқ қилиш ва такомиллаштириш давр тақозоси ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси (1994 й.)³, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектлари фаолиятида текширувлар ўтказишни мувофиқлаштириш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори (2022 й.)⁴, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Назорат қилувчи органлар томонидан тадбиркорлик субъектлари фаолиятида давлат назоратини ташкил этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори (2022 й.)⁵ ва шу каби қонунчилик ҳужжатларининг ижро этилишида тадқиқот иши муайян даражада кўмаклашади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур диссертация тадқиқоти “Мамлакатимизда тадбиркорлик ҳуқуқларини муҳофаза қилишнинг янги механизмларини жорий қилиш”га оид устувор йўналишидан келиб чиқиб тайёрланган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Далилларни тўплаш усули сифатида тафтишнинг назарий ва амалий жиҳатлари миллий ҳуқуқшунос олимлардан Ғ.Абдумажидов, З.Ф.Иноғомжонова, Б.Х.Пулатов, Ю.С.Пулатов, Г.З.Тулаганова, У.А.Тухташева, Ш.Ф.Файзиев, Н.М.Қўшаев, Д.Б.Базарова, Д.М.Миразов, Б.А.Мўминов, И.Р.Астанов илмий ишларида, хорижлик олимлардан А.П.Рыжаков, Б.Т.Безлепкин, Р.С.Белкин, В.Г.Даев, З.З.Зинатуллин, И.Л.Петрухин, А.Р.Ратинов, М.С.Строгович, С.А.Шейфер томонидан ўрганилган.

Бирок, ушбу олимлар Ўзбекистон Республикаси жиноят-процессуал қонунчилиги ва амалиётида тафтиш институтини қўллашга оид муаммолар ва уларни бартараф этиш, ушбу институтни ривожлантириш масалаларини монографик тарзда тадқиқ қилмаган. Демак, тафтиш институтини комплекс тадқиқ этиш муҳим масала ҳисобланади.

Диссертация мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси тадқиқот ишлари режасига киритилган ва “Ўзбекистон Республикасида жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш”ги оид илмий лойиҳалари доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади тафтиш тайинлаш ва ўтказиш ҳамда унинг натижаларининг процессуал ҳамда криминалистик жиҳатларини такомиллаштиришга оид таклифлар ишлаб чиқишдан иборат.

³ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси <https://lex.uz/docs/111460>.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектлари фаолиятида текширувлар ўтказишни мувофиқлаштириш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2022 йил 13 сентябрдаги ПҚ-374-сонли қарори.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Назорат қилувчи органлар томонидан тадбиркорлик субъектлари фаолиятида давлат назоратини ташкил этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2022 йил 19 октябрдаги 611-сонли қарори.

Тадқиқотнинг вазифалари:

тафтиш ўтказишнинг умумий тавсифи ва вазифаларини ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш;

тафтиш институтининг ривожланиш тарихини ўрганиш ва босқичларга бўлиб тадқиқ қилиш;

тафтиш тайинлаш ва ўтказишнинг процессуал жиҳатларини таҳлил қилиш ва уни ривожлантиришга оид таклифлар ишлаб чиқиш;

тафтиш тайинлаш ва ўтказишнинг криминалистик жиҳатларини ўрганиш ва энг самарали усуллар ҳамда воситаларни қўллашни ўрганиш;

тафтиш натижаларини баҳолаш ва жиноят ишини тергов қилишда ундан самарали фойдаланиш;

хорижий мамлакатлар жиноят-процессуал қонунчилиги ва амалиётида тафтиш институти имкониятларидан фойдаланиш тажрибасини ўрганиш ва миллий қонунчиликка ҳамда амалиётга ушбу илғор тартибларни жорий қилиш истиқболларини таҳлил қилиш;

жиноят ишлари бўйича тафтиш ўтказишнинг халқаро стандартларини ўрганган ҳолда миллий қонунчиликдаги нормаларни ва амалиётни унга мослаштириш йўллари излаб топиш;

далилларни тўплаш усули сифатида тафтиш институти самарадорлигидан фойдаланиш истиқболларини тадқиқ қилиш.

Тадқиқотнинг объекти жиноят юзасидан тафтиш тайинлаш ва ўтказиш ҳамда унинг натижаларини баҳолаш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети тафтиш ўтказишга оид юридик соҳадаги илмий-назарий қарашлар ва концептуал ғоялар, меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар, амалиёт ҳамда ривожланган хорижий давлатларнинг илғор тажрибасидан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот ишини олиб боришда индукция, дедукция, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, кузатув, тарихий, тизимли-тузилмавий, мантиқий, социологик сўровлар ўтказиш, статистик каби илғор усуллардан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагиларда намоён бўлади:

тафтиш устидан назоратни ўрнатиш, жиноят ишлари бўйича маълумотларни “Электрон жиноят-ҳуқуқий статистика” ягона ахборот тизимига киритиш зарурияти асосланган;

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси тизимида прокурор-криминалист лавозимини жорий қилиш лозимлиги таклиф қилинган;

тафтиш ҳужжатларини далил тури сифатида ҳисобга олиниши лозимлиги асослаб берилган;

тафтиш тайинлаш қарори устидан текширилаётган шахс назорат қилувчи прокурорга шикоят билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлиши лозимлиги, прокурор шикоятни 3 сутка ичида кўриб чиқиши кераклиги, қабул қилинган қарор ҳақида шикоят йўллаган шахсга хабар берилиши шартлиги таклиф қилинган;

тафтиш ўтказиш муддатини узайтириш ваколатини вилоятлар ва уларга тенглаштирилган прокурорларга бериш лозимлиги асослантирилган;

тафтиш далолатномасини текширилаётган субъект мансабдор шахси ёки унинг вакили томонидан имзоланиши шартлиги таклиф қилинган;

текширилаётган субъект мансабдор шахси ёки унинг вакилининг эътирози асосли бўлганда қайта тафтиш тайинлаш ўтказиш кераклиги таклиф қилинган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

Жиноят ишлари бўйича тафтиш тайинлашда эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлар рўйхати шакллантирилган;

Тафтиш ўтказиш жараёнида мутахассислар амалга ошириши лозим бўлган ҳаракатлар алгоритми яратилган;

Тафтиш жараёнида уни тайинловчи ва ўтказувчи органлар ҳаракатлари кетма-кетлиги акс этган телеграмм бот шакллантирилган;

Тафтиш тайинлаш ва тайёрлаш жараёнларини ўзида акс эттирувчи “Жиноят ишлари юзасидан тафтиш тайинлаш ва ўтказиш ҳамда натижаларни баҳолаш тартиби тўғрисида йўриқнома” лойиҳаси тайёрланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Илмий иш натижалари илғор мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти, жиноят-процессуал ҳуқуқи нормалари, криминалистика назарияси ҳамда қонунчиликни қўллаш амалиёти, бошқа манбалар, илмий қарашлар асосида исботини топган.

Тафтиш тайинлаш ва ўтказиш ваколатига эга бўлган шахслар муносабатларини ўрганиш мақсадида жиноят иши материаллари таҳлил қилинган, сўровлар ўтказилган, статистик маълумотлар олинган ҳамда натижалари умумлаштирилган, белгиланган тартибда расмийлаштирилган.

Тадқиқот доирасида шакллантирилган таклифлар апробациядан ўтказилган, натижалари миллий, хорижий нашрларда эълон қилинган, ваколатли идоралар томонидан тасдиқланган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот доирасида шакллантирилган назарий хулосалар, тавсиялар қонунчиликни такомиллаштириш, ҳуқуқни қўллаш амалиётини самарадорлигини ошириш, илмий фаолиятда, жиноят-процессуал қонунчиликдаги тадқиқот мавзусига оид нормаларини шарҳлашда, криминалистик тактика, жиноят-процессуал ҳуқуқи, жиноятларни тергов қилиш услубиёти каби фанларни назарий ва амалий жиҳатдан бойитади.

Тадқиқот иши қонун ижодкорлигида, тафтиш тайинлаш ва уни ўтказишнинг самарадорлигини янада оширишда, ушбу йўналишда илмий тадқиқот олиб боришда ҳамда ўқув жараёнида фойдаланишда намоён бўлади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Илмий натижалар қуйидагиларда намоён бўлади:

тафтиш устидан назорат қилиш, жиноятга оид маълумотларни “Электрон жиноят-ҳуқуқий статистика” ягона ахборот тизимига киритиш заруриятига оид таклифларидан “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-

тадбирлари тўғрисида”ги Фармон лойиҳасини, шунингдек, Бош прокурорнинг 12.07.2021 йилдаги 243-сонли буйруғи асосида қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг прокуратура органлари тергов тармоқлари фаолияти устидан назорат бошқармаси тўғрисида”ги Низом 7-бандини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Таклифларнинг инобатга олинishi тафтиш ўтказилган ҳолатлар сони, йўл қўйилган камчилик, ушбу далилларни тўплаш усулини ўтказган органлар ва уларнинг ҳаракатларини баҳолаш, мавжуд муаммоларни аниқлаш, коллизия ҳолатларни бартараф этишга хизмат қилган;

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси тизимида прокурор-криминалист лавозимини жорий қилиш лозимлигига оид таклифлардан “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармон лойиҳасини, шунингдек, Бош прокурорнинг 12.07.2021 йилдаги 243-сонли буйруғи билан тасдиқланган юқоридаги Низомнинг 15-бандини шакллантиришда ҳам фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Таклифларнинг инобатга олинishi терговчи ва прокурор учун тафтиш тайинлашда эътибор қаратилиши лозим бўлган ҳолатлар, тафтиш далолатномасини баҳолашда ҳамда ушбу далилларни тўплаш усулидан самарали фойдаланиш йўллари кўрсатувчи ходим шаклланишига ҳисса қўшган;

тафтиш ҳужжатларини далил тури сифатида ҳисобга олинishi лозимлиги ҳамда тафтиш тайинлаш қарори устидан текширилаётган шахс прокурорга шикоят қилиш ҳуқуқига эга бўлиши лозимлиги, қабул қилинган қарор ҳақида шикоят йўллаган шахсга хабар берилиши шартлигига оид таклифларидан Жиноят-процессуал кодекси лойиҳасининг 103-моддаси 2-қисми, 231-модда 5,6,7-қисмларини шакллантиришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Таклифларнинг инобатга олинishi далил турлари қаторига тафтиш далолатномасининг киритилишга ҳамда тафтиш тайинлаш қарори устидан шикоят қилиш мумкин бўлган шахслар сонини кенгайтириш ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлашга хизмат қилган;

тафтиш ўтказиш муддатини узайтириш ваколатини вилоятлар ва уларга тенглаштирилган прокурорларга бериш лозимлиги, тафтиш далолатномасини текширилаётган субъект мансабдор шахси ёки унинг вакили томонидан имзоланиши шартлиги, текширилаётган субъект мансабдор шахси ёки унинг вакилининг эътирози асосли бўлганда қайта тафтиш тайинлаш ўтказиш кераклигига оид таклифлардан Ўзбекистон Республикаси ЖПК лойиҳасининг 236-моддаси 2-қисми, 237-моддаси 4-қисми, 238-моддаси 2-қисмини шакллантиришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Таклифларнинг инобатга олинishi тафтиш ўтказиш муддатини узайтириш тартибини

соддалаштириш, осонлаштириш, тафтиш асосида текширилаётган шахслар ҳуқуқларининг, қайта тафтиш ўтказиш асослари кенгайтишига асос бўлган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 5 та илмий анжуманда, хусусан, 3 та халқаро ҳамда 2 та республика анжуманларида муҳокама қилинган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Тадқиқот доирасида 5 та миллий журналларда, 2 та илмий тўпламларда, 3 та хорижий журналларда, 3 та халқаро тўпламларда мақолалар (жами 13 та мақола) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан ташкил топган. Диссертация ҳажми 156 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертация ишининг **кириш (диссертация аннотацияси)** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ҳамда технологиялар ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, уларнинг жорий қилиниши, натижаларнинг апробацияси, эълон қилинганлиги ҳамда диссертациянинг ҳажми, тузилишига оид маълумотлар берилган.

Диссертациянинг биринчи боби **“Тафтиш далилларни тўплаш усулининг юридик табиати, тадрижий ривожланиши”** деб номланган бўлиб, уч параграфдан иборат.

Биринчи параграф *“Тафтиш далилларни тўплаш усулининг юридик табиати ва вазифалари”*га бағишланган бўлиб, унда тафтиш махсус билимлардан фойдаланишнинг процессуал шаклларида бири эканлиги баён қилинган ва махсус билим тушунчасини изоҳлаш орқали тафтиш тергов ҳаракатини табиатини тушунтиришга ҳаракат қилинган. Ҳуқуқшунос олимлардан И.Р.Астанов, Л.В.Лазарева, В.Н.Махов, Б.М.Бишмановлар фикрларини таҳлил қилган ҳолда махсус билим тушунчасига таъриф берилган. Ғ.Абдумажидов, Б.А.Мўминов, Е.А.Зайцева ва Д.П.Чипураларнинг махсус билимлардан фойдаланиш шаклларига оид фикрлари таҳлил қилинган. Солиқ текшируви, сайёр солиқ текшируви, солиқ аудити, текшириш каби тушунчалар қиёсий таҳлил қилинган. Тадқиқотчи И.Р.Астанов, Б.А.Мўминов, Н.Б.Сущенко, М.Г.Ромаховлар, А.Г.Соловьёв, И.С.Мацкевичюс, В.И.Лакис, Е.А.Касюк, Р.А.Баширов, Н.В.Баширова, В.В.Степанов ва Л.Г.Шапиролар таърифларига таяниб тафтиш тушунчасига муаллифлик таърифи берилган. Жиноят-процессуал кодексининг 187¹-моддасига таяниб ҳамда тадқиқотчи илгари сурган тафтиш таърифидан келиб чиқиб, ушбу тушунчанинг муҳим компонентлари шакллантирилган. Таҳлиллар натижаси кўра, текшириш тафтиш ва ўзга идоравий текширувни ўз ичига олувчи кенг тушунча саналади.

Ўзга идоравий текширувда корхона, муассаса, ташкилотнинг молия-хўжалик фаолиятини амалга оширишда қонун ҳужжатларига риоя этилганлиги, самарадорлик, камчиликларни текширишга қаратилса, тафтишда молия-хўжалик фаолиятининг мақсадга мувофиқлиги, жиноят аломатлари бор ёки йўқлиги нуқтаи назаридан текширилади.

Тафтишга берилган таърифлар ва унинг объектини ўрганиш орқали тафтишнинг асосий вазифалари нимада акс этиши санаб ўтилган.

Муаллиф ушбу бобнинг *“Тафтиш турлари ва уларнинг текширишининг бошқа усуллари билан қиёсий таҳлили”*, деб номланган иккинчи параграфда С.П.Голубятников ва Н.В.Кудрявцевларнинг терговчи тафтиш тадқиқот усулини танлашда тафтишчи ишига аралashi керак эмас, балки уни тайинлаш орқали маълум бир ташкилий кўрсатмалар бериши, керакли мутахассисларни топишга амалий ёрдам бериши керак деган фикрига қўшилишини изоҳлаган. Тафтишдан фарқли равишда ўзга идоравий текширишда текширувчининг асосий вазифаларидан бири бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботнинг тўғрилигини, шунингдек молиявий интизомга риоя этилишини назорат қилишдан иборатлиги баён қилинган. Тадқиқотчи бирламчи тафтиш тушунчасига муаллифлик таърифини берган. Қўшимча тафтиш тайинлаш учун асос сифатида йўл қўйилган камчиликлар баробарида бўшлиқларни ўрнини тўлдириш ҳолатини киритиш таклиф қилинган. Бундан ташқари, қайта тафтиш тушунчасини изоҳлашда уни ўтказишнинг процессуал қоидалари жиддий бузилишини ҳам киритиш таклиф қилинган. Тадқиқотчи дастлабки тафтишни ўтказган мутахассис қайта тафтишни ўтказишда далолатнома тузишда иштирок этмаган ҳолда дастлабки тафтиш бўйича тушунтириш ва изоҳлар бериш учун қатнашиши мумкин деган норма киритишни таклиф қилган. Таҳлиллар ва олимлар фикрларига таянган ҳолда тафтишнинг турлари таснифлаб берилган.

“Тафтиш институтининг ривожланиш тарихи” деб номланган учинчи параграфда “Ману” қонунларидан бири бўлган “Артхашастра”да, Юстиниан қонунларида мутахассис тушунчаси қўлланилганлиги, бухгалтер касби ҳақидаги маълумотлар Рим императори Максимилиан I фармонларида маълумотлар учрагани баён қилинган. Қадимги Мисрда эса фиръавннинг молиявий ҳисобларини юритувчи ва уни тўғрилигини ва сарфланишини текшириб борувчи шахс Неферхотеп ҳақида маълумот берилган. Тафтишчи касбининг пайдо бўлиш тарихи қадимги Хитой, Греция ва Римга бориб тақалиши, Рим империясидаги барча молиявий операциялар Сенат ва ёлланган аудиторлар штаби томонидан назорат қилиши изоҳланган. 1960 йилдаги Жиноят-процессуал кодексида илгари мавжуд бўлган жиноят-процессуал кодексларидан (1922 ва 1923 й.) фарқли ўлароқ, терговчининг тафтишни талаб қилиш ҳуқуқини мустаҳкамлангани маълум қилинган. 1959 йилги ЖПКнинг 11-моддасига кўра, Бош прокурор, туман, шаҳар прокурорлари ташкилотлар ва мансабдор шахсларнинг ишини текшириш ва тафтиш қилишни талаб қилиш ваколати мавжудлиги изоҳланган. ЖПКнинг 87-моддасидаги далилларни тўплаш тафтиш тайинлаш орқали эмас, балки тафтиш ўтказиш орқали бўлиши лозимлиги таклиф қилинган. Жиноят-

процессуал кодексига тафтишга оид алоҳида 22¹-боб Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 29 декабрдаги ЎРҚ-418-сонли қонунига асосан киритилганлиги баён қилинган. 1994 йилдан 1996 йилгача жиноят-процессуал қонунчиликда қўлланилиб келинган ҳужжатли тафтиш тушунчаси кейинчалик тафтиш сўзига алмаштирилган. 2017 йилда тафтиш тайинловчи шахслар сафи кенгайиб, терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси ҳам улар қаторига кирган. Таҳлиллар натижасида тафтиш институтини ривожланиш тарихи 5 босқичга бўлиб ўрганилган.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Жиноят ишлари бўйича тафтиш тайинлаш ва ўтказишда юзага келаётган муаммолар”** деб номланиб, уч параграфни ўз ичига олади.

Биринчи параграф *“Тафтиш тайинлашнинг процессуал ва криминалистик жиҳатлари”* деб номланган бўлиб, тафтиш тайинлашнинг далил сифатидаги ўрни, мақсади, субъектлари, тайинлаш тартиби, қарорини расмийлаштирилиши, унинг мазмуни, тафтиш ўтказувчи шахс олдига қўйиладиган вазифалар, текшириладиган давр, қарор устидан шикоят қилиш тартиби ва ҳуқуқий асослари ёритилган. Хусусан, тафтиш ўзига хос тергов ҳаракати эканлиги, иқтисодий жиноятларни тергов қилишда муҳим далил бўлиб хизмат қилиши ҳамда тафтиш тайинлаш тўғрисидаги қарор ҳар доим мажбурий характерга эга бўлиши, қонунда уни мажбурий бажарилишини алоҳида қафолатланиши, тадбиркорлик фаолияти субъектларига нисбатан тайинланган тафтишнинг ўзига хос хусусиятлари қайд этилган.

Тафтиш тайинлашда пухта тайёргарлик кўрган ҳолда бажарилиши лозим бўлган ташкилий тадбирлар амалга оширилиши, жиноят содир этиш ҳолатлари ва шахсларни аниқлаш мақсадида зарур бўлган ҳужжатларини ўз вақтида ва сифатли равишда тўплаш, бухгалтерия ҳужжатлари, солиқ маълумотлари, олдинги ўтказилган текширувлар ва текширув материаллари, шунингдек, заруриятга кўра текширув давомида жиноят иши ҳужжатларидан фойдаланиш имкони берилиши зарурияти асослантириб берилган.

Тафтиш тайинлаш тўғрисидаги қарор далилларни тўплашга қаратилган процессуал ҳаракатларни ўтказиш тўғрисидаги хулоса ва тўхтамларни ифодаловчи қарорлар жумласига кириши, бу турдаги қарорларнинг шакли ва мазмуни, тафтиш тайинлаш тўғрисидаги қарорнинг кириш, тавсифловчи – асословчи, хулоса каби таркибий қисмларга бўлган ҳолда унга қўйилган талаблар таҳлил қилинган.

Ҳисоб ҳужжатларини сақланиши ва даъво муддатини инобатга олган ҳолда тафтиш тайинлашда тафтиш қилиниши лозим бўлган молия-хўжалик фаолияти даври, алоҳида тоифадаги жиноят ишларини истисно этган ҳолда, ҳисобот йилидан кейин кўпи билан беш йил белгиланиши ҳамда текшириладиган субъект мансабдор шахсларига ҳам тафтиш тайинлаш тўғрисидаги қарор устидан шикоят қилиш имконияти берилиши лозимлигига доир нормаларни жиноят-процессуал қонунчилик ҳужжатлари билан белгилаш лозимлиги илмий ва ҳуқуқий асослаб берилган.

Муаллиф турли олимларнинг фикр ва мулоҳазаларини таҳлил қилиб, тафтишни шартли равишда тайёргарлик кўриш; тафтиш тайинлаш; тафтиш ўтказиш; тафтиш натижаларини расмийлаштириш; тафтиш натижаларини баҳолаш каби босқичларга ажратиш лозимлиги тўғрисида хулосага келган.

Иккинчи параграфи “*Тафтиш ўтказиш тартиби ва унинг тактик жиҳатлари*” деб номланиб, Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатлари таҳлил қилинган ҳолда тафтиш ўтказиш, ҳужжатларни расмийлаштириш, рўйхатга олиш, ҳисобини юритиш, тафтиш ўтказиш тартиби бўйича умумий услубиёт шакллантирилмаганлиги тўғрисида хулосага келиб, бу борада тафтишни амалга оширувчи органлар учун умумий йўриқнома ишлаб чиқиши таклиф этилган.

Шунингдек, тафтиш органига юклатилган барча функцияларни бажарувчи, ваколатларидан фойдаланувчи бюджет ва махсус жамғармалар маблағларининг сарфланиши бўйича асосий давлат молиявий назоратини амалга оширувчи орган бўлган Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасини ҳам тафтишни амалга оширувчи органлар қаторига киритиш лозимлиги асослаб берилган.

Бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларини қасддан nobud қилганлик учун хўжалик фаолияти соҳасидаги жиноят алоҳида жиноий жавобгарликни назарда тутиш лозимлиги ва тегишли меъёр қўйидагича: “жиноий фаолият изларини яшириш мақсадида, бухгалтерия ҳисоби ва бухгалтерия ҳисоботларини тақдим этиш қоидаларини, шунингдек ҳужжатларни сақлаш тартиби ва муддатларини қасддан бузиш” кўрсатилиши тўғрисидаги таклиф илгари сурилган.

Муаллиф томонидан тафтишлар бўйича муддатларни узайтириш тартиби ўрганилганида, муддатларни прокурор-тергов ходимларнинг ўзбошимчалик билан қабул қилган (розилик олинмаган) қарорлари ёхуд терговчи (прокурор) томонидан мутахассисларни хизмат сафари муддатларини узайтириш тўғрисидаги тафтиш ўтказувчи органга қилинган мурожаатлари (хатлари) асосида узайтириш каби салбий амалиёт шаклланиши маълум бўлган.

Таҳлиллар ва илмий изланишлар натижаларига кўра, Бош прокуратура томонидан тафтиш муддатини узайтириш ваколатини вилоятлар ва уларга тенглаштирилган прокурорларга бериш бўйича Жиноят-процессуал кодексига тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқ деган хулосага келинган.

Бундан ташқари, жиноят-процессуал қонунчиликни қўллаш амалиётида юзага келаётган мавжуд муаммолар таҳлил қилиниб, амалдаги қонунчиликка мувофиқ хўжалик юритувчи субъектларда тафтиш ўтказиш муддати 30 календарь кун қилиб белгиланганлиги, ушбу муддатда ҳақиқий иш куни ўртача (шанба, якшанба кунлари ва дам олиш кунларидан ташқари) 20-22 кунни ташкил этишлиги, шу сабабли ўтказилаётган тафтиш муддатини 30 иш куни этиб белгилаш тўғрисидаги таклифлар илмий амалий ва ҳуқуқий жиҳатдан асослаб берилган.

Бундан ташқари, турли олимларнинг фикрларини ҳамда қонун ҳужжатларини таҳлил қилган ҳолда ЖПКнинг 81-моддаси иккинчи қисмидаги “экспертнинг хулосаси” сўзларидан кейин “тафтиш далолатномаси” сўзларини киритиш ва бу билан тафтиш натижалари юзасидан тузилган далолатномани ҳам далил сифатида тан олиш мақсадга мувофиқ деган хулосага келинган.

“Тафтиш натижаларини баҳолаш ва ундан фойдаланиш тартиби” деб номланган учинчи параграфда жиноят-процессуал қонунчиликда тафтиш натижалари тўғрисидаги далолатномани баҳолашга доир нормалар қайд этилмаганлиги, лекин тафтиш натижаларига доир ҳужжатда тафтиш объектининг мансабдор ва моддий жавобгар шахслари ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо берилиши каби муаммо илгари сурилиб, тафтиш натижаларини баҳолашни тафтиш натижаларини таҳлил қилиш ва унинг ишдаги бошқа далиллар билан мувофиқлигини текшириш, таққослаш каби босқичларга ажратилган. Тафтиш натижаларини баҳолашда унинг алоқадорлиги, мақбуллиги ва ишончлилиги нуқтаи назаридан келиб чиқиш зарурияти асослаб берилган.

Муаллиф томонидан тафтиш натижаларини баҳолашнинг субъекти фақатгина терговга қадар текширув органи мансабдор шахс, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд бўлиши мумкинлиги асослангирилиб, улар томонидан тафтиш далолатномасини баҳолашда эътибор қаратишлари лозим бўлган ҳолатлар кетма-кетлиги ишлаб чиқилган.

Тафтиш ўтказувчи шахс мақомига кўра гувоҳ эмас, балки мутахассис сифатида сўроқ қилиниши мақсадга мувофиқлиги илмий асосланиб, амалдаги ЖПКга тафтиш ўтказувчи шахсни сўроқ қилиш бўйича алоҳида нормалар киритиш бўйича таклифлари илгари сурилган.

Тадқиқот ишининг учинчи боби **“Тафтиш институтини хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва халқаро стандартлар таҳлили орқали такомиллаштириш самарадорлиги”** деб номланиб, мазкур бобнинг биринчи параграфи *“Хорижий мамлакатлар жиноят-процессуал қонунчилигида тафтиш институтига оид нормалар таҳлили”* деб номланган бўлиб, унда бир қатор давлат жиноят-процессуал қонунчилиги таҳлил қилинган.

Россия Федерацияси Жиноят-процессуал кодексининг 80-моддаси эксперт ва мутахассиснинг хулосаси ва кўрсатувиغا бағишланган бўлиб, шунга кўра, Жиноят-процессуал кодексининг “Далилларнинг турлари” деб номланган 81-моддаси 2-қисмида тафтишчининг далолатномасини далил тури сифатида киритиш лозимлиги таклиф қилинган. Тафтиш муддати прокурор томонидан 30 кунгача узайтириши мумкинлиги баён қилинган.

Қозоғистон Жиноят-процессуал кодексининг “Далилларни тўплаш” деб номланган 122-моддасида ҳам мутахассиснинг хулоса бериш ваколати баён қилинган. Тафтиш ва бошқа хизмат текширишлари ёзма далил сифатида жиноят ишига махсус расмийлаштиришларсиз қўшиб қўйилиши баён қилинган.

Туркменистон Жиноят-процессуал кодексига кўра, 131-модда тергов ва суд ҳаракатлари баённомалари ва бошқа ҳужжатлар деб номланиб, ҳужжатлар жумласига тафтиш кириши изоҳланган. 133-моддага кўра суриштирувчи, терговчи, прокурор тафтиш ўтказиш учун уни тайинлаш ваколатига эгаллиги баён қилинган.

Қирғизистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида тафтиш тайинлаш тўғрисида эмас, балки тафтиш ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилиниши мустаҳкамланганлиги маълум қилинган.

Тожикистон ва Грузия Жиноят-процессуал кодексларида тафтиш институтига кам эътибор қаратилганлиги баён қилинган.

Германия Жиноят-процессуал кодекси 53-моддасига кўра, ўз хизмат вазибаларидан келиб чиқиб, гувоҳ тариқасида кўрсатувларни беришдан бош тортиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар доирасига адвокатлар, нотариуслар, аудиторлар баробарида тафтишчилар ҳам киритилганлиги таъкидланган.

Бундан ташқари, БМТнинг коррупцияга қарши кураш Конвенцияси иштирокчиларининг 2023 йил 27 мартдаги конференциясида тафтиш органларининг ўз давлатларида жиноятга қарши кураш ва етказилган молиявий зарарларни аниқлаш бўйича амалиёти ўрганилганлиги баён қилинган ва хорижий давлатлар вакилларининг фикр-мулоҳазалари таҳлил қилинган. Ушбу мулоҳазаларга таяниб, Жиноят-процессуал кодексига тафтиш ўтказувчи шахслар сирасига Ҳисоб палатасини ҳам киритиш таклиф қилинган.

“Жиноят ишлари бўйича тафтиш ўтказишга оид халқаро стандартлар” деб номланган иккинчи параграфда IAASB - тафтиш (аудит) ва маълумотларни ҳақиқийлигини тасдиқлаш бўйича халқаро стандартлар кенгаши эканлиги баён қилинган, унинг пайдо бўлиш тарихи ва тадрижий ривожланиши изоҳланган. FATF мустақил ҳукуматлараро ташкилот ҳисобланиб, халқаро молиявий тизимни жинойий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштиришдан ҳимоя қилишга қаратилган тамойил ва стандартларни ишлаб чиқиши изоҳланган ҳамда молиявий разведка бўлинмаларининг тафтиш фаолияти баён қилинган. FATF стандартлари санаб ўтилган. РСАОВ АҚШдаги Оммавий компанияларнинг молиявий ҳисоботларини юритуви бўйича Кузатув Кенгаши тафтиш ҳисоботларини тайёрлаш ва чиқаришда тафтиш ҳамда тегишли касбий амалиёт стандарт(меъёр)ларини яратиши изоҳланган. АICPA Америка Сертификатланган Бухгалтерлар Институти тафтишчилар бухгалтерия ҳисоб-китобларини текшириш бўйича кўрсатмалар бериш учун янги стандартни таклиф қилиб келиши баён қилинган. АICPA стандартларини бир нечта асосий таркибий қисмларга бўлиниши, яъни ахлоқий стандартлар, тафтиш стандартлари, молиявий ҳисобот стандартлари, касбий тайёргарлик ва ривожланиш, халқаро стандартлари баён қилинган. АҚШ молиявий тафтишини Федерал даражадаги энг юқори молиявий назорат органи АҚШ Ҳисоб Палатаси (U.S. GAO) бажариши ва унинг ваколатлари изоҳланган.

ХУЛОСА

I. Жиноят-процессуал ҳуқуқи ва криминалистика назариясини ривожлантиришга оид тавсиялар:

1. Махсус билимга оид тушунчаларнинг энг муҳим жиҳатларини олган ҳолда ушбу тушунчага куйидаги муаллифлик таърифи берилди:

“Махсус билим – фактик маълумотларни аниқлаш, далилларни замонавий тадқиқот усуллари орқали топиш, тўплаш ва баҳолашни амалга оширишда фойдаланиладиган ҳамда терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов ҳамда суд муҳокамасининг мақсадларига эришиш учун қўлланиладиган, фан, техника, касб-хунарга доир тор соҳада, яъни тафтиш қилиш ва экспертизалар ўтказиш ҳамда эксперт, мутахассислар кўникмалардан фойдаланишга қаратилган билимдир”.

2. Тафтиш тушунчасига куйидагича муаллифлик таърифи берилди: *“Тафтиш – жиноят процессуал босқичларда терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи қарори, судья ажрими асосида текшириладиган субъектларнинг молия, солиқ, бухгалтерия, статистика, банк, валюта ҳужжатларини ва бошқа ҳужжатларини, ахборот ва материалларни, моддий ва номоддий мулкӣ объектларни ўрганиш ҳамда таққослаб кўриш, молиявий-хўжалик фаолиятини текширишга қаратилган далилларни тўплаш усулидир”.*

3. Тафтиш тушунчасига берилган муаллифлик таърифидан келиб чиқиб у куйидаги компонентларга ажратилди:

- текширилувчилар доирасига кўра: якка тартибдаги тадбиркорлар ва юридик шахслар;

- процесс босқичларига кўра: терговга қадар текшириш, суриштирув, дастлабки тергов ва суд босқичлари;

- тайинлаш ҳужжатларига кўра: қарор ёки ажрим;

- тафтиш тайинловчи ваколатли шахсларга кўра: терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья;

- тафтиш объектига кўра: молия, солиқ, бухгалтерия, статистика, банк, валюта ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатлар, ахборот ва материаллар, моддий ва номоддий мулкӣ объектлар ҳамда молиявий-хўжалик фаолияти;

- фаолият турига кўра: таққослаб кўриш ва ўрганиш.

4. Тафтишнинг асосий вазифалари куйидагилардан иборатлиги белгиланди:

ташкilot таъсис ҳужжатлари ҳолатларга мос келиш ёки келмаслигини аниқлаш;

смета ҳисоблари тўғрилиги;

харажатлар сметалари ижро ҳолати;

давлат бюджети маблағлари ва бошқа жамғармалардан тўғри фойдаланганлиги;

моддий бойликлар, қимматликлар ва пул маблағларидан тўғри фойдаланилаётганлиги, сақланиб келинаётганлиги;

бюджетдан ташқари маблағларнинг тўғри шаклланганлиги ва сарфланганлиги;

молия интизомига риоя қилинганлиги, бухгалтерия ҳисобини тўғри юритилганлиги, ҳисоботларни тўғри олиб борилганлиги;

пул воситалари ва қимматбаҳо қоғозлар, кредит билан боғлиқ операцияларнинг асосли олиб борилганлиги;

бюджет ва бюджетдан ташқари бўлган ҳисобларни тўғри ва ўз вақтида олиб борилганлиги;

номоддий активлар, асосий воситалар билан боғлиқ операцияларнинг юритилганлиги;

инвестициялар билан боғлиқ операцияларнинг юритилганлиги;

ойлик иш ҳақларини тўланганлиги ва бошқа жисмоний шахслар билан боғлиқ ҳисобларни юритилганлиги;

кундалик фаолият билан боғлиқ харажатларнинг асосли сарфланганлиги ва капитал кўринишидаги маблағни сарфланганлиги;

молия ресурсларини шаклланганлиги ва уларни тақсимланиши тўғрилиги.

5. Тафтиш ва ўзга идоравий текширув, текшириш институтларини таҳлил қилган ҳолда қуйидаги хулосаларга келинди: текшириш тафтиш ва ўзга идоравий текширувни ўз ичига олувчи кенг тушунча саналади. Ўзга идоравий текширувда ташкилот, корхона, муассасанинг иқтисодий фаолиятида қонунчиликка риоя этилганлик даражаси, самарадорлиги ҳамда камчиликлари текширилса, тафтишда молия-хўжалик фаолиятининг ёки айрим алоҳида операцияларнинг мақсадга мувофиқлиги ҳамда жинойт аломатлари мавжуд ёки мавжуд эмаслиги нуқтаи назаридан текширилади.

6. Тафтишнинг турлари қуйидагича таснифланди:

қайси процессуал босқичларда ўтказилишига қараб, терговга қадар текширув, суриштирув, тергов ёки суд муҳокамасида ўтказиладиган тафтишлар;

ўтказиладиган субъектга қараб, идоравий, ноидоравий ва ички хўжалик тафтишлар;

тайинлаш вақтига кўра, текширувлар режалаштирилган ва режадан ташқари тафтишлар;

текширилаётган фаолият доирасига қараб, тўлиқ ёки қисман тафтишлар;

ўтказувчи шахсларга қараб, солиқ, молия, иқтисодий жинойтларга қарши кураш департаменти мутахассислари томонидан ўтказиладиган тафтишлар;

тайинловчи шахсларга қараб, терговга қадар текширув, суриштирув, тергов органлари ва суд томонидан тайинланадиган тафтишлар;

ўтказилиш даврийлигига қараб, дастлабки, жорий ва кейинги тафтишлар;

объектига кўра, ҳужжатли ва инвентаризация шаклидаги тафтишлар;

ҳажмига кўра, якуний ва якуний бўлмаган тафтишлар;

сифат даражасига қараб, мураккаб, мураккаб бўлмаган, тематик ва якуний тафтишлар;

текшириш кетма-кетлигига қараб, дастлабки (бирламчи), қайта ва қўшимча тафтишлар;

текширувларнинг ҳуқуқий табиатига кўра, процессуал ва нопроцессуал тафтиш турларига бўлинади.

7. Тафтиш институтининг ривожланиш тарихини қуйидагича даврлаштириш мақсадга мувофиқ саналади:

Энг қадимги давр (Қадимги Мисрда фиръавннинг молиявий ҳисобларини юритувчи ва уни тўғрилигини, сарфланишини текшириб борувчи шахс пайдо бўлиши, Ману қонунларидан бири бўлган “Артхашастра”да ҳамда рим ҳуқуқий манбаларидаги мутахассиснинг пайдо бўлиши даври);

Ўрта асрлар даври XVII-XX асрлардаги давр (XVII асрнинг охири - XVIII аср бошларида Шотландия судлари савдогарлар ва ер эгаларининг тўловга лаёқатсизлиги тўғрисидаги кўплаб ишларни кўриб чиқиш бошланган);

1959 йилдан 1994 йилгача бўлган давр (Жиноят-процессуал кодексида тафтишга оид моддалар киритилиши даври).

1994 йилдан 2016 йилгача бўлган давр (тафтиш институти Жиноят-процессуал кодексида турли моддаларда акс этган давр);

2016 йилдан ҳозирги кунгача бўлган давр (Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 29 декабрдаги ЎРҚ-418-сонли қонунига асосан Жиноят-процессуал кодексига тафтишга оид алоҳида 22¹-боб киритилганлиги).

8. Тафтиш натижаларини баҳолашни эксперт хулосасини баҳолаш каби босқичларга бўлиш мумкин, яъни тафтиш натижаларини таҳлил қилиш ва унинг ишдаги бошқа далиллар билан мувофиқлигини текшириш, таққослаш. Тафтиш хулосаларини баҳолашда ваколатли шахслар унинг ўзига хос хусусиятларини, тўлиқлиги ва илмий асослилигини ҳисобга олган ҳолда долзарблиги, қабул қилиниши, ишончлилиги нуқтаи назаридан амалга ошириладиган далилларни баҳолашнинг классик схемасига риоя қилишлари керак.

II. Қонунчиликни такомиллаштиришга оид таклифлар:

9. ЖПКнинг “Далилларнинг турлари” деб номланган 81-моддаси 2-қисмида тафтишчининг далолатномасини далил тури сифатида киритиш лозим. Натижада ушбу модда қуйидаги кўриниш касб этади:

“Бу маълумотлар гувоҳнинг, жабрланувчининг, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг кўрсатувлари, экспертнинг хулосаси, **мутахассиснинг далолатномаси**, ашёвий далиллар, овозли ёзувлар, видеоёзувлар, кинотасвир ва фотосуратлардан иборат материаллар, тергов ва суд ҳаракатларининг баённомалари ва бошқа ҳужжатлар билан аниқланади”.

10. ЖПКнинг далилларни тўплашга оид 87-моддасида далиллар тергов ва суд жараёнида **“тафтиш тайинлаш”** йўли билан тўпланиши баён қилинган. Ушбу моддани қуйидагича ўзгартириш лозим. Хусусан, ЖПКнинг 87-моддасига **“тафтиш тайинлаш”** сўзларини **“тафтиш ўтказиш”**

сўзлари билан ўзгартириш мақсадга мувофиқ, чунки амалда далил тўплаш тафтиш тайинлаш орқали эмас, балки ўтказиш орқали амалга оширилади.

11. Амалдаги ЖПКнинг 187²-моддасига тафтиш қарори устидан шикоят қилиш билан боғлиқ қуйидаги нормалар билан тўлдирилиши зарур:

“Текшириладиган субъект раҳбари ёки бошқа ваколатли шахс тафтиш тайинлаш ҳақидаги терговчининг қарори ёки суднинг ажрими билан таништирилади.

Кўрсатилган шахслар тафтиш тайинлаш ҳақидаги қарор устидан прокурорга ёки судга шикоят қилиш ҳуқуқига эга”.

12. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 171-моддасига асосан Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси ҳам Молия вазирлиги ва унинг ҳудудий ваколатли органлари билан бирга молиявий назорат органи сифатида белгиланган. Лекин, ЖПКнинг 187³-моддасида Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси тафтиш ўтказувчи давлат органлари доирасига киритилмаган. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 174-моддасида Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг бюджет ва махсус жамғармалар маблағларининг сарфланиши бўйича асосий давлат молиявий назоратини амалга оширувчи орган сифатидаги ваколатлари кўрсатилган.

Шу сабабли, ЖПК нинг 187³-моддасига ўзгартириш киритиб, *Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасини унинг ваколатларидан келиб чиқиб тафтиш ўтказувчи шахслар тоифасига киритиш* мақсадга мувофиқ.

13. Жиноят-процессуал кодексидаги 187⁹-моддасидаги “камчиликларни тўлдириш” сўзини қолдириб, ундан кейин норма мазмунини тўлдириш мақсадида *“бўйлиқларни ўрнини тўлдириш”* сўзларини ҳам киритиш таклиф қилинади. Чунки камчилик ва бўшлиқ алоҳида алоҳида тушунчалар бўлиб, иш юзасидан иккаласи ҳам юзага келиши мумкин. Камчилик тафтиш жараёнида йўл қўйилган хатоларни инобатга олса, бўшлиқ эътибордан четда қолган, очик қолган ҳолатларни назарда тутаяди.

14. ЖПКнинг 187⁷-моддасидаги *“ўттиз календарь кундан”* жумласини иловадаги қонун лойиҳасига кўра *“ўттиз иш кунидан”* жумласига ўзгартириш ҳамда тафтиш ўтказиш муддатини узайтириш бўйича вилоят прокурорлари ва уларга тенглаштирилган прокурорларга ҳам ваколат бериш таклиф қилинмоқда.

15. Таҳлилий маълумотларни умумлаштириш ва сўров натижаларига кўра, тафтиш муддатини қонунга асосланмаган ҳолда узайтириш ҳолатларини бартараф этиш мақсадида тафтиш ўтказиш муддатини тўхтатиб туриш бўйича ЖПК нинг 187⁷-моддасини 3-қисм билан тўлдириш таклиф қилинмоқда. Шунда ушбу модда қуйидаги мазмун касб этади:

“Тафтиш ўтказиш муддатлари қуйидаги ҳолларда терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, прокурорнинг қарори ёки суднинг ажримига асосан тўхтатилади:

1) тафтиш ўтказиш учун тайинланган шахсларнинг тафтиш учун тақдим этилган материаллардаги нуқсонларни бартараф этиш тўғрисида илтимоснома киритилганида, уни кўриб чиқиш муддатига;

2) текширилаётган субъект тафтиш ўтказувчи шахсларга халақит берса, монелик қилиш ҳолати бартараф этилгунига қадар;

3) тафтиш ўтказувчи шахснинг вақтинча меҳнатга лаёқатсиз бўлиб қолганида тафтиш ўтказишни бошқа мутахассисга тошириш мумкин бўлмаган тақдирда”.

16. ЖПКнинг 187⁹-моддасидаги қайта тафтиш ўтказиш асосларига **“ўтказишнинг процессуал қоидалари жиддий бузилганда”** сўзларини қўшиш мақсадга мувофиқ бўларди. Чунки, процессуал қоидаларнинг бузилганлиги бирламчи тафтишни далилий аҳамиятига шубҳа туғдиради.

17. ЖПКнинг 187⁹-моддаси учинчи қисмида дастлабки тафтишни ўтказган шахслар қайта тафтиш ўтказиш учун тайинланиши мумкин эмаслиги белгиланган. Ушбу қисмда юқоридаги сўзлардан кейин **“Дастлабки тафтишни ўтказган мутахассис қайта тафтишни ўтказишда ҳозир бўлиши ва тушунтиришлар бериши мумкин, лекин у тафтиш ўтказиш ва далолатнома тузишда иштирок этмайди”** жумлаларни киритиш таклиф қилинади.

18. ЖПКнинг 187¹¹-моддаси қуйидаги мазмундаги 4-қисм билан тўлдирилиши таклиф этилади: **“Тафтиш ўтказиш натижаларига доир ҳужжатларда баён этилган маълумотларнинг ишончлилиги, ҳолислиги ва тўлиқлиги тафтиш ўтказувчи мансабдор шахслари томонидан таъминланади”**.

19. ЖПКни қуйидаги мазмундаги 187¹²-модда билан тўлдириш таклиф қилинмоқда:

“187¹²-модда. Тафтиш ўтказувчи шахсни сўроқ қилиш.

Тафтиш ўтказувчи шахс далолатномаси аниқ бўлмай, камчиликларини бартараф этиш учун қўшимча текшириш ўтказишга эҳтиёж бўлмаса ёки тафтиш усуллари, қўлланилган атамаларга аниқлик киритиш зарур бўлганда, суриштирувчи, терговчи ёки суд тафтиш ўтказувчи мутахассисни ушбу Кодекснинг 98-108-моддаларида белгиланган қоидаларга риоя этган ҳолда сўроқ қилиш ҳуқуқига эга.

Тафтиш ўтказувчи мутахассис фақат ўзи томонидан берилган далолатномага ва шахсан ўтказган текшириш юзасидан сўроқ қилиниши мумкин.

Тафтиш ўтказувчи шахсни далолатнома бергунига қадар сўроқ қилиш тақиқланади”.

III. Суд ва тергов амалиётига оид тавсиялар:

20. Тафтиш тайинлаш билан боғлиқ жиноят ишлари ўрганилганда, амалиётда тафтиш ўтказиш муддати давомида тафтиш тўлиқ яқунланмасдан, тафтишчи томонидан якуний далолатнома расмийлаштирилмасдан, “оралиқ далолатнома” тузилган ҳолда тафтиш ҳужжатлари терговчига тақдим этилиши, ўз навбатида терговчи томонидан ушбу “оралиқ далолатнома” лар асосида қарорлар қабул қилиш ҳолатлари мавжуд.

Ваҳоланки, ЖПКда “оралиқ далолатнома” тушунчаси мавжуд эмас. Тадқиқот давомида олиб борилган изланишлар натижасига кўра, “Жиноят иши юзасидан тафтиш тайинлаш, ўтказиш ва унинг натижаларини расмийлаштириш бўйича йўриқнома” лойиҳаси тайёрланган бўлиб, унда тафтиш ўтказиш тўлиқ яқунланмасдан “оралиқ далолатнома” тузиш қатъиян тақиқланиши тўғрисидаги норма киритилди.

21. Терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд тафтиш бошланишидан олдин уни ўтказувчи ваколатли шахсга иш ҳужжатларини тақдим этиши таклиф қилинмоқда. Бу далилларни ўз вақтида ва сифатли равишда тўплаш имконини беради. Бунда тафтишчи текширишни бошлашдан олдин, текширилаётган ташкилот учун тақдим этилган бухгалтерия ҳужжатлари ва бошқа материалларнинг мавжудлиги ва етарлилиги билан танишиб чиқиши керак. Тергов органи мансабдор шахси, тафтишчига олдинги текширув ҳужжатлари, солиқ маълумотлари, бухгалтерия ҳужжатлари, шунингдек, заруриятга кўра, жиноят ишида иш учун аҳамиятли бошқа ҳужжатларидан фойдаланиш имкониятини яратиши зарур.

22. Тафтиш далолатномасини баҳолашда тергов ва суд органлари куйидагиларга эътибор қаратишлари лозим:

- биринчи навбатда тафтиш ЖПК нинг 187³-моддасидаги шахслар томонидан ўтказилганлиги;
- текширилаётган хўжалик юритувчи субъект раҳбарининг ёки унинг вакилининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари таъминланганлиги, ушбу мансабдор шахс тафтишда иштирок қилганлиги;
- ЖПКнинг 187⁴-моддасида назарда тутилган тафтиш ўтказиш шартларига амал қилинганлиги;
- тафтиш ўтказиш муддатларига риоя қилинганлиги;
- далолатномада кўрсатилиши лозим бўлган ҳолатлар тўлиқ акс эттирилганлиги;
- тафтиш ҳаракатлари ушбу соҳани тартибга солувчи норматив ҳужжатларга мослиги;
- тафтиш тайинлаш тўғрисидаги қарорда текширувчи олдига қўйилган саволлар, топшириқлар тўлиқ бажарилганлиги;
- аввалги тафтиш хулосалари текширилганлиги;
- тафтиш хулосасида қайд этилган ҳуқуқбузилишлар ҳужжатлар асосида ўз исботини топганлиги;
- етказилган зарар миқдори ҳақиқатда тўғри аниқланганлиги;
- тафтиш натижасида аён бўлган қонунбузилишлар ва жиноят иши ҳужжатлари ўртасида тафовутларнинг бор ёки йўқлиги;
- тафтиш натижасида аниқланган ўзлаштириш ёки бошқа қонунбузилишини тасдиқловчи бухгалтерия ҳужжатлари олиниб, илова қилинганлиги;

- тафтишчининг маълум фактлар мавжудлиги тўғрисида хулоса чиқариши учун бухгалтерия, солиқ, банк бошқа ҳужжатларнинг етарлилиги ва тўлиқлиги;

- тафтишчининг шахснинг моддий жавобгарлигига оид хулосалари тафтиш ҳужжатларига асосланганлиги;

- тафтиш ҳужжатлари юзасидан моддий жавобгар шахснинг жавобгарлиги тўғрисида аудиторнинг хулосалари;

- текширилаётган хўжалик юритувчи субъект раҳбари ёки унинг вакилларининг тафтиш далолатномаси билан таништирилганлиги ва уларнинг қонунбузилиши ҳолатлари бўйича тушунтиришлари мавжудлиги;

- тафтиш хулосасини тузишда текширилаётган хўжалик юритувчи субъект раҳбари ёки унинг вакилларининг низоли ҳолатлар бўйича тушунтиришлари инобатга олинганлиги ёки уларни асослангирган ҳолда рад этилганлиги;

- қайта ёхуд қўшимча тафтиш ўтказишга етарли асослар мавжудлиги;

- иш материалларида тафтишдан кейин суд-бухгалтерия экспертизасини тайинлаш учун асослар мавжуд ёки мавжуд эмаслиги.

23. Терговга қадар текширувни амалга оширувчи органлар мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд органлари ҳамда тафтиш ўтказувчи мутахассислар учун мўлжалланган тафтиш тергов ҳаракатини тайинлаш ва ўтказишнинг ягона услубиёти яратилди.

24. Амалиёт ходимлари ва тафтиш ўтказувчи мутахассислар учун “Жиноят иши юзасидан тафтиш тайинлаш, ўтказиш ва унинг натижаларини расмийлаштириш бўйича” йўриқнома лойиҳаси ишлаб чиқилди.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 AT THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

BARAKAYEV LAZIZJON OTAKULOVICH

**PROCEDURAL AND CRIMINALISTIC ASPECTS OF REVISION
AS A WAY OF COLLECTING EVIDENCE**

12.00.09 - Criminal procedure. Criminalistics, operational-search law and forensic examination

**DISSERTATION ABSTRACT
of doctor of philosophy (PhD) on science in law**

Tashkent – 2023

The theme of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission at the Ministers of the Higher education, science and innovations of the Republic of Uzbekistan with number B2021.1.PhD/Yu501.

The dissertation was completed at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)) on the website of the Scientific council (www.proacademy.uz) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor:	Astanov Istam Rustamovich Doctor of Sciences in Law, Professor
Official opponents:	Djurayev Ikhtiyor Bakhtiyarovich Doctor of Sciences in Law, Professor
	Mominov Bekhzod Abduvakhobovich Doctor of Sciences in Law
Leading organization:	The Supreme school of judges of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will be held at 10.00 on 27 november of 2023 at meeting of the Scientific Council DSc. 31/31.12.2020.Yu.67.01 under the Law enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan (Address: 100047, Shahrisabz street, 42, Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 202-04-96, fax: (99871) 233-35-81, e-mail: info@proacademy.uz).

The dissertation is available at the Information resource centre of the Law enforcement academy (registered No. 29). (100047, Shahrisabz street, 42, Tashkent, Uzbekistan, e-mail: info@proacademy.uz).

The abstract of the dissertation is distributed on 15 november of 2023.

(Registry Protocol No. 8 from 15 november of 2023).

M.M. Mamasiddiqov
Chairman of the Scientific Council for
awarding scientific degrees, Doctor of
Sciences in Law, Professor

SH.I. Shayzakov
Scientific secretary of the Scientific Council
on awarding scientific degrees, Doctor of
Philosophy in Law (PhD), Associate
professor

M.A. Aminjonova
Chairman of the Scientific seminar under the
Scientific Council awarding scientific
academic degrees, Doctor of Sciences in
Law, Professor

Introduction annotation of (PhD) doctor of philosophy dissertation

Relevance and necessity of the topic of dissertation. The share of the global hidden economy (SE) is estimated to grow in developing countries by 2025⁶. Economic crimes can be seen in the world increasing by 37% in 2014, 36% in 2016, 47% in 2019, and 51% in 2022⁷. Crimes of this type are determined by conducting a revision of investigative action. The establishment of the National Centre for combating economic crimes in Europe (NECC) in 2018 in order to prevent this type of crime is an important step towards conducting economic, financial revisions. NECC is an international centre with over 40 financial institutions operating within it. The ECCD organization is developing standards for European states regarding the Council of Europe's fight against corruption and legalization and terrorism financing crimes.

The implementation of new institutions related to the protection of the rights of business entities in the process of revision in the world, improving the procedure for conducting revision, improving the rights and obligations of the head of the investigating economic entity or other authorized persons, improving the procedure for conducting revisions, requires scientific research on the implementation of the new system in practice. It is required to establish the revision act as a type of evidence, establish the responsibility of the persons conducting the revision for issuing false acts, introduce new effective types of revision, create a methodology for conducting the revision, find a theoretical and practical solution to the problems associated with the protection of the rights of persons undergoing revision.

In our republic in 2018 – 2022 and in 6 months of 2023 a total of 21,054 revisions were carried out by experts from 3 competent authorities. According to the analysis, an acquittal verdict was issued in 2018-2021 due to the improper conduct of revisions in 10 criminal cases alone. From 2018 to 6 months of 2023, there were a total of 551 criminal cases with additional, 116 revisions. These permissible errors are the fact that the need to accomplish an revision of criminal cases is appointed without full study; that issues, to be identified in the revision, are appointed on the basis of “template” – style decisions without clarification; that an expert is not involved in the revision appointment; that revisions are assigned to the full activities of business entities, deviating; the revision is arising from the conclusion of an “interim act” and the fact that a person is being charged by this act. So, today the research and improvement of the institute of revision is considered the presumption of the period.

“The Criminal Procedural Code of the Republic of Uzbekistan (1994)”, the Presidential Decree of the of the Republic of Uzbekistan “On measures to improve the procedure for coordinating revisions in the activities of business entities” (2022), The Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic

⁶ ccaglobal.com/gb/en/technical-activities/technical-resources-search/2017/june/emerging-from-the-shadows-the-shadow-economy-to-2025.htm

⁷ Rastegaeva F.S. Forenzik: concept and features. electronic scientific journal "Vector of Economics". 2020 No. 9. p. 7.

of Uzbekistan “On additional measures for the organization of state control over the activities of business entities by regulatory bodies” (2022) and the enforcement of similar legislative acts to a certain extent is facilitated by research work.

The dependence of research on the priorities of the development of Republican Science and technology. This dissertation study is considered to be prepared based on its priority direction on the “Introduction of new mechanisms for the protection of entrepreneurial rights in our country”.

The degree of study of the problem. The theoretical and practical aspects of revision as a method of collecting evidence have been described by national legal scholars as G'.Abdumajidov, Z.F.Inogomdjonova, B.X.Pulatov, Yu.S.Pulatov, G.Z.Tulaganova, U.A.Tukhtasheva, Sh.F.Fayziyev, N.M.Kushayev, D.B.Bazarova, D.M.Mirazov, B.A.Mo'minov, I.R.Astanov's scientific works including foreign scientists as A.P.Rijakov, B.T. Bezlepkin, R.S. Belkin, V.G.Dayev, Z.Z.Zinatullin, I.L.Petrukhin, A.R.Ratinov, M.S.Strogović, S.A.Scheiffer.

However, these scientists did not monographically study the problems related to the application of the institute of revision in the Criminal Procedural Law and practice of the Republic of Uzbekistan and the issues of their elimination, the development of this institute. Therefore, the comprehensive research of the revision institute is an important issue.

The connection of the topic of dissertation with the research work of the higher educational institution where the dissertation was carried out. The dissertation was included in the research work plan of the Academy of Law enforcement of the Republic of Uzbekistan and was carried out within the framework of scientific projects on “Improvement of criminal-procedural legislation in the Republic of Uzbekistan”.

The purpose of the study is to develop proposals for the appointment and conduct of revision and the improvement of the procedural and criminalistic aspects of its results.

Tasks of the study:

- to study and analyze the general description and tasks of revision;
- examination of the development history of the revision institute and research into stages;
- to analyze the procedural aspects of revision appointment, transfer and development of proposals for its development;
- to study the criminalistic aspects of revision appointment and transfer as well as to study the use of the most effective methods and means;
- to assess the revision results and its effective use in the investigation of a criminal case;
- to study the experience of using the opportunities of the institute of revision in Criminal Procedural Law and practice of foreign countries as well as to analyze the prospects for introducing these advanced procedures into national legislation and practice;
- to seek the ways to adapt norms and practices into national legislation, studying the international standards of criminal revision;

to research the prospects for using the effectiveness of the revision institute as a method of collecting evidence.

The object of the study is the system of social relations associated with the appointment and conduct of a revision on a crime and the assessment of its results.

The subject of the study consists of scientific and theoretical views and conceptual ideas in the legal field related to revision, regulatory legal acts, practice and advanced experience of developed foreign countries.

Methods of research. When conducting research work, advanced methods such as induction, deduction, comparative-legal, observation, analysis, historical, systematic-structural, logical, sociological surveys, statistical were used.

The scientific novelty of the study is manifested in the followings:

it is based on the need to establish supervision over revision, to include information on criminal cases in the unified information system “Electronic criminal justice statistics;

it was proposed that the prosecutor-criminalist position should be introduced in the system of the Prosecutor General’s office of the Republic of Uzbekistan;

it is justified that revision documents should be taken into account as a type of evidence;

it was proposed that the person being examined for the decision to appoint a revision should have the right to file a complaint with the supervisory prosecutor, that the prosecutor should consider the complaint within 3 days, that the decision made should be reported to the person who submitted the complaint;

it is justified that the authority to extend the term of revision should be given to the provinces and their equivalent prosecutors;

it has been proposed that the revision act must be signed by the official of the subject being examined or his representative;

it has been suggested that a re-revision appointment should be undertaken when the objection of the official of the subject being investigated or his representative is justified.

The practical result of the study is as follows:

A list of aspects that should be considered in the appointment of a criminal revision is formed;

In the process of conducting a revision, an algorithm of actions is created that specialists must accomplish;

During the revision process, a Telegram bot was formed, which assigned it and reflected the sequence of movements of the organs conducting it;

A project “Instruction on the procedure for the appointment and conduct of revision in criminal cases and the assessment of results” has been prepared, reflecting the processes of appointment and preparation of revision.

Reliability of research results. The results of scientific work have been proven on the basis of the legislation and practice of advanced countries, norms of criminal-procedural Law, the theory of criminalistics and the practice of applying legislation, other sources, scientific views.

In order to study the relations of persons with the authority to appoint and conduct a revision, the materials of the criminal case were analyzed, surveys were carried out, statistics were obtained, and the results were summarized, formalized in the prescribed manner.

The proposals formulated in the framework of the study were executed through approbation, the results were published in national, foreign publications, approved by competent authorities.

Scientific and practical significance of research results. Theoretical conclusions, recommendations formulated within the framework of the study enrich such subjects as improving legislation, improving the effectiveness of law enforcement practices, interpreting their norms in scientific activities, on the topic of research in criminal-procedural legislation, criminalistics tactics, criminal-procedural law, methodology for investigating crimes in theoretical and practical terms.

The research work is manifested in the creativity of the law, in the further improvement of the effectiveness of the appointment and its conduct of revision, in the conduct of scientific research in this direction and in its use in the educational process.

Implementation of research results. Scientific results are manifested in:

the proposals on the need to supervise revision, to include criminal information in the unified information system “Electronic criminal justice statistics”, the draft resolution “On measures to further strengthen the guarantees for the protection of the rights and freedoms of the individual in judicial and investigative activities” and it also served to eliminate the collisional cases used in the development of paragraph 7 of the Regulation “On the supervision department over the activities of investigative networks of the Prosecutor General’s office of the Republic of Uzbekistan” adopted on the basis of the order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan No. 243 of 12.07.2021; (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The consideration of the proposals included the number of cases in which the revision was fulfilled, the inadequacy allowed, the assessment of the authorities who conducted this method of collecting evidence and their actions, the identification of existing problems, which served to eliminate collisional cases;

Proposals on the introduction of the post of prosecutor-criminalist in the system of the Prosecutor General’s office of the Republic of Uzbekistan were also used in the formation of the draft Decree “On measures to further strengthen the guarantees for the protection of rights and freedoms of a person in judicial and investigative activities”, as well as Paragraph 15 of the above Regulation approved by order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan No. 243 of 12.07.2021 (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The consideration of the proposals has contributed to the formation of situations in which attention should be paid to the appointment of an revision for the investigator and the prosecutor, the assessment of the act,

which is the result of the revision, and the formation of an employee indicating ways to effectively use this method of collecting evidence;

The proposals that the revision documents should be taken into account as a type of evidence, and the person who is being examined for the decision to appoint a revision should have the right to appeal to the prosecutor, and the proposals on the condition that the complaint should be reported to the person who made the decision were used in the formation of part 2 Article 103, parts 5,6,7 of Article 231 of the draft of the Criminal Procedural code of the Republic of Uzbekistan in the new edition (Act of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The consideration of the proposals served to expand the number of persons who can be appealed to the inclusion of the revision act among the types of evidence, as well as the decision to appoint a revision, and to ensure their rights.

The proposals on the need to give the authority to extend the term of revision to the regions and their equivalent prosecutors, the condition that the revision act be signed by the official of the investigated subject or his representative, the need to carry out a re-revision appointment when the objection of the official of the investigated subject or his representative is justified, were utilized in the formation of Part 2 of Article 236, Part 4 of Article 237, Part 2 of Article 238 of the draft of the Criminal Procedural code of the Republic of Uzbekistan in the new edition (Act of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The consideration of the proposals was the basis for simplifying, facilitating the procedure for extending the period of revision, expanding the rights of persons being examined on the basis of revision, the grounds for conducting re-revision.

Approbation of research results. The results of the study were discussed at 5 scientific conferences, in particular at 3 international and 2 republican conferences.

The publication of the results of the study. Within the framework of the study, 5 articles were published in national journals, 2 in scientific collections, 3 in foreign journals, 3 in international collections (13 articles in total).

Structure and size of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of used literature and an appendix. The volume of the dissertation is 156 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In the **introductory part** of the dissertation work (**annotation of the dissertation**), the relevance and necessity of the research topic, correspondence of research to the main priorities of the development of science and technology of the republic, the level of study of the problem under study, the relevance of the dissertation topic to the research work of the higher education institution where the dissertation is completed, goals and objectives of research, object and subject, methods, scientific novelty and practical results, reliability

of research results and their scientific and practical significance, introduction, approbation, publication of results, scope and structure of the dissertation are covered.

The first chapter of the dissertation, entitled “**The legal nature, evolutionary development of the revision method of collecting evidence**”, consists of three paragraphs.

The first paragraph is devoted to the “*Legal nature and tasks of the revision method of collecting evidence*”, in which it is explained that revision is one of the procedural forms of the use of special knowledge, and by interpreting the concept of special knowledge, it is tried to explain the nature of the revision investigative action. The researcher gave a definition to the concept of special knowledge analyzing the thoughts of legal scholars such as I.R.Astanov, L.V.Lazareva, V.N.Makhov, B.M.Bishmanov. The opinions of G.Abdumadjidov, B.A.Mominov, E.A.Zaitseva and D.P.Chipura’s regarding the forms of special knowledge usage have been analyzed. Such concepts as a tax revision, an itinerant tax audit, a tax audit, an revision have been comparatively analyzed. The researcher relied on the definitions of scientists as I.R.Astanov, B.A.Mominov, N.B.Sutshenko, M.G.Romakhov, A.G.Solovyov, I.S.Maskevichyus, V.I.Lakis, E.A.Kasyuk, R.A.Bashirov, N.V.Bashirova, V.V.Stepanov and L.G.Shapiro to give a definition of authorship to the concept of revision. Based on Article 187¹ of the Criminal Procedural Code and the definition of revision, which the researcher put forward, important components of this concept are formed. According to the result of the analysis, the examination is considered a broad concept that includes revision and other departmental examination. In addition, the departmental examination focuses on the observance of legislation in the implementation of financial and economic activities of an enterprise, institution, organization, efficiency, examination of shortcomings, while the revision examines the feasibility of financial and economic activities (or individual operas), whether there are signs of a crime or not.

Through the definitions given to the revision and the study of its object, it is listed what are the main functions of the revision.

In the second paragraph of this chapter, entitled “Comparative analysis of the types of revision and their other methods of verification”, the researcher commented on the opinion of S.P.Golubyatnikov and N.V.Kudryavse that revision should not interfere with the work of the reviser when choosing a research method, but give certain organizational guidelines by appointing it, provide practical assistance in finding the necessary specialists. In the departmental revision, in contrast to the revision, it is indicated that one of the main tasks of the auditor is to monitor the correctness of accounting and reporting, as well as compliance with financial discipline. The researcher gave a definition of authorship to the concept of primary revision. It has been proposed to include the position of filling gaps in the allowed deficit bar as a basis for the appointment of additional revision. In addition, it has been proposed to include in the interpretation of the concept of re-revision a serious violation of the procedural rules of its conduct. The researcher

suggested that the specialist who performed the preliminary revision may participate in the re-revision to provide explanations and comments on the preliminary revision without participating in the drawing up of the act. The types of revision are classified, relying on analysis and scholars' opinion.

The third paragraph, titled "*The history of the development of the institute of revision*", states that "Arthashastra" the laws of Manu and Justinian, used the concept of a specialist, information about the profession of an accountant appeared in the decrees of the Roman Emperor Maximilianom I. In Ancient Egypt, however, information is given about Neferhotep, a person who keeps the financial accounts of the Pharaoh and checks it for correctness and spending. The history of the emergence of the revisionist profession is explained by the fact that it goes back to ancient China, Greece and Rome, all financial operations in the Roman Empire were supervised by the Senate and the staff of hired auditors. The Criminal Procedural Code of 1960 uses the previously existing criminal procedural codes (1922 and 1923) in contrast, it has been reported that the investigator's right to demand revision has been strengthened. According to Article 11 of the CPC of 1959, it was explained that the General prosecutor, district, city prosecutors have the authority to request the investigation and revision of the work of organizations and officials. In the Article 87 of the CPC it has been suggested that the collection of evidence should be carried out by implementation of revision rather than by revision appointment. The Criminal Procedural Code states that a separate chapter 22¹ on revision was included in the law of the Republic of Uzbekistan No. 418 of December 29, 2016. The concept of documentary revision, which was used in Criminal Procedural Law from 1994 to 1996, was later replaced by the word revision. In 2017, the ranks of revision appointees expanded and included an official of the body conducting the pre-investigation inquiry. As a result of the analysis, the history of development of the revision institute was studied in 5 stages.

The second chapter of the dissertation contains three paragraphs, called "**Problems arising in the appointment and conduct of revision in criminal cases**".

The first paragraph is titled "*Procedural and criminalistic aspects of revision appointment*", covering the role of revision appointment as evidence, its purpose, subjects, procedure for appointment, formalization of its decision, its content, tasks to be set towards the person responsible for revision, the period to be investigated, the procedure for appealing the decision and the legal basis. In particular, it is noted that the revision is a specific investigative action, serves as an important argument in the investigation of economic crimes, and the decision to appoint an revision is always of a mandatory nature, the law guarantees its mandatory implementation separately, the specifics of the revision assigned to the subjects of entrepreneurial activity.

In order to determine the circumstances of the crime and persons, to perform organizational measures which must be undertaken with thorough preparation for the appointment of revision, collecting the necessary documents timely and of high-quality, presenting the reviser accounting documents, tax information,

materials of previous revisions, as well as the need to be given the opportunity to use the documents of a criminal case during the revision, according to necessity are justified in the paragraph.

The involvement of decree on revision appointment into the set of decrees that express conclusions and interruptions about the conduct of procedural actions aimed at collecting evidence, the form and content of these types of decrees, the requirements for it in the case of such components as the introduction, description – reasoning, conclusion of the decree on the appointment of revision are analyzed.

The norms in regard with the period of financial and economic activity, which must be revised in the revision appointment, taking into account the storage of accounting documents and the term of the claim, its establishment, with the exception of a separate category of criminal cases, at most five years after the reporting year, and providing with the officials of the investigated subject should be established by criminal procedural legislative acts is scientifically and legally justified.

The author, analyzing the opinions and remarks of various scientists, came to the conclusion that it is necessary to divide the revision into stages such as conditionally preparation of the revision; revision appointment; conducting a revision; formalization of the revision results and assessment of revision results.

The second paragraph was entitled “*The procedure for conducting revision and its tactical aspects*” and came to the conclusion that the general methodology for conducting revision, documentation, registration, accounting, revision with an analysis of the legislative acts of the Republic of Uzbekistan was not formed, and it was proposed to develop a general guideline for the bodies carrying out revision in this regard.

It is also substantiated on the fact that the Chamber of Accounts of the Republic of Uzbekistan, the body that carries out the main state financial supervision over the expenditure of budgetary and special funds using its powers, performing all the functions assigned to the revision body, should be included among the bodies performing the revision.

The author proposed the fact that for the intentional destruction of accounting rules, the crime in the field of economic activity should be considered a separate criminal liability and the relevant norm should be presented as follows: “in order to hide traces of criminal activity, it has put forward a proposal to indicate the rules for the provision of accounting and accounting reports, as well as a deliberate violation of the procedure and deadlines for storing documents”.

When the author studied the procedure for extending the terms on revisions, it was known that such a negative practice was formed as extending the terms on the basis of arbitrary (non-consensual) decisions of prosecutor-investigation employees or appeals (letters) made by the investigator (prosecutor) to the revision authority on extending the service life of specialists.

According to the results of analyses and scientific research, the author came to the conclusion that the appropriate amendments and additions should be included

into the Criminal Procedural Code regarding the fact that the authority of expanding the revision period by the General prosecutor's office should be given to the prosecutor of the Republic of Karakalpakstan, the prosecutors of the regions, the city of Tashkent and their equivalent prosecutors.

Besides, the existing problems arising in the practice of applying criminal procedural legislation are analyzed and the author has scientifically and legally justified his proposals in relation with the fact that in accordance with current legislation that the period of revision in economic entities is 30 calendar days, the actual working day in this period is 20-22 days on average (except Saturday, Sunday and weekends).

In addition, the author, having analyzed the opinions of various scientists and the legislation, came to the conclusion that it is advisable to include the words "act of revision" after the words "expert's conclusion" in the second part of Article 81 of the CPC, thereby also acknowledging the act made on the results of the revision as evidence.

The third paragraph, entitled "Procedure for assessing and using revision results", introduced such a problem as the fact that criminal procedural legislation does not record norms for assessing an act on the results of revision, but gives a legal assessment of the actions of officials and material defendants of the revision object in a document on the results of revision and divided the evaluation of revision results into stages such as comparison, analyzing the results of the revision and checking its compatibility with other evidence in the case. The assessment of the results of the revision justified the need to come from the point of view of its relevance, acceptability and reliability.

The author justified that the subject of the evaluation of the revision results can only be an official person, inquirer, investigator, prosecutor and court of the examination body before the investigation, a sequence of cases has been developed by them, which should pay attention to when evaluating the inspection act.

The author scientifically substantiated the expediency of being questioned as a specialist, rather than a witness, according to the status of a revised person, and proposed to the current CPC to introduce separate norms for inquisition of a revised person.

The third chapter of the research work is called "**The effectiveness of improving the institute of revision through the analysis of legislation of foreign countries and international standards**", and the first paragraph of this chapter is called "*Analysis of norms to the institute of revision in criminal-procedural legislation of foreign countries*", in which a number of state criminal-procedural legislation are analyzed.

Article 80 of the Criminal Procedural Code of the Russian Federation is devoted to the conclusion and testimony of an expert and specialist, according to which part 2 of Article 81 of the Criminal Procedural Code, called "types of evidence", proposes that the examiner's act should be included as a type

of evidence. It was stated that the revision period could be extended by the prosecutor to 30 days.

Article 122 of the Criminal Procedural Code of Kazakhstan, titled “Collection of evidence”, also describes the authority of a specialist to draw conclusions. It is stated that revision and other service inspections will be added to the criminal case as written evidence without special formalities.

According to the Criminal Procedural Code of Turkmenistan, Article 131 is referred to as statements of investigative and judicial actions and other documents, and the scope of the documents is explained by the fact that it includes revision. Article 133 states that the inquirer, the investigator, the prosecutor have the authority to appoint him to conduct a revision.

The Criminal Procedural Code of the Kyrgyzstan Republic states that the decision to carry out a revision, and not on the appointment of a revision, is strengthened.

The institute of revision of the Criminal Procedural Code of Tajikistan and Georgia is described as having little attention to the revision institute.

According to Article 53 of the German Criminal Procedural Code, it is argued that lawyers, notaries, auditors, revisers are included in the circle of persons who, based on their service duties, have the right to refuse to give testimony.

In addition, the conference of the participants of the UN Anti-corruption Convention on March 27, 2023 describes the study of the practice of revision bodies in their state to combat crime and identify financial losses caused it and the feedback of representatives of foreign countries was analyzed. Relying on these considerations, it was proposed to include in the Criminal Procedural Code the Chamber of Accounts in the ranks of persons responsible for revision.

The second paragraph, titled “*International standards for the conduct of criminal revision*”, states that the IAASB is the International standards council for revision (audit) and data validity, explaining the history of its emergence and evolutionary development. The FATF is considered an independent intergovernmental organization, explained the development of principles and standards aimed at protecting the international financial system from the legalization of income from criminal activities and financing terrorism, and described the revision activities of financial intelligence units. FATF standards are listed. The Supervisory Board for the maintenance of financial statements of public companies in the United States of the PCAOB is explained to create standards of revision and relevant professional practice(norms) in the preparation and release of revision reports. It has been stated that the AICPA American Institute of Certified Accountants proposes a new standard for inspectors to provide guidance on accounting revision. The division of AICPA standards into several main components, namely ethical standards, standards of revision, standards of financial reporting, professional training and development, international standards, is described. The highest Financial Supervisory Authority at the Federal level of the US financial revision is the US the Chamber of Accounts (U.S. GAO) performance and its powers are annotated.

CONCLUSION

I. Recommendations for the development of criminalistics and criminal-procedural law:

1. Taking the most important aspects of special knowledge concepts, this concept was given the following author's definition:

“Special knowledge is knowledge that is used to identify factual information, search, collect and evaluate evidence using modern research methods and is used to achieve the goals of pre–investigation verification, inquiry, preliminary investigation and trial in a narrow field of science, technology, profession, that is, to conduct revisions and examinations, as well as to use expert skills”.

2. The concept of revision which was given the author's definition as follows:

“Revision is a method of collecting evidence aimed at studying and comparing financial, tax, accounting, statistics, bank, currency documents and other documents, information and materials, material and intangible property objects and checking financial and economic activities of subjects examined on the basis of the decision of the official body, inquirer, investigator, judge who carries out the pre-investigation examination in the criminal procedural stages”.

3. Based on the definition of authorship given to the concept of revision, the following components were allocated:

- according to the circle of examiners: individual entrepreneurs and legal entities;

- according to the stages of the proceedings: pre-investigation examination, inquiry, preliminary investigation and judicial stages;

- according to the appointment documents: decision or ruling;

- revision according to appointing authorized persons: official of the body carrying out the pre-investigation examination, inquirer, investigator, prosecutor, judge;

- according to the object of inspection: finance, tax, accounting, statistics, banking, currency documents and other documents, information and materials, material and intangible property objects and financial and economic activities;

- according to the type of activity: comparing and learning.

4. The main tasks of the revision are the following:

determination of whether the constituent documents of the organization correspond to circumstances;

estimate account correctness;

cost estimates' execution status;

proper use of state budget funds and other funds;

the correct use, preservation of material goods, values and funds;

the correct formation and expenditure of extra-budgetary funds;

compliance with financial discipline, correct accounting, correct reporting;

instruments of money and securities, well-founded conduct of credit-related operations;

correct and timely conduct of accounts that are out of the budget and in budget;

intangible assets, proceedings of operations related to fixed assets;

conduct of operations related to investments;

conduct of the fact that monthly wages were paid and accounts related to other individuals were kept;

conduct of the fact that the costs associated with daily activities are reasonably spent, and the funds in the form of capital are spent;

the correctness of the formation of financial resources and their distribution.

5. Analyzing the institutes of revision and other departmental examination, the institutions of verification, the following conclusions were reached: verification is considered a broad concept that includes revision and other departmental examination. Other departmental review examines the degree, effectiveness and disadvantages of compliance with legislation in the economic activities of an organization, enterprise, institution, and examines the revision in terms of the appropriateness of financial and economic activities or certain individual operations, as well as the presence or absence of signs of a crime.

6. The types of inspection were classified as follows:

revisions to the pre-investigation examination, inquiry, investigation or court hearing, depending on which procedural stages are being held;

departmental, non-departmental and internal economic revisions, depending on the subject to be held;

according to the timing of the appointment, planned and unplanned revisions;

complete or partial revisions, depending on the scope of the activity being investigated;

revisions conducted by specialists of the Department of tax, finance, economic crime, depending on the conducting persons;

depending on the appointing persons, pre-investigation inspection, inquiry, revision by investigative bodies and judicial appointments;

preliminary, current and subsequent revisions, depending on the periodicity of the transfer;

revisions in the form of documentary and inventory, according to the object;

final and non-final revisions according to size;

depending on the level of quality, complex, uncomplicated, thematic and final revisions;

preliminary (primary), repeated and additional revisions, depending on the verification sequence;

according to the legal nature of the revisions are divided into procedural and non-procedural revisions.

7. The history of the development of the revision institute is calculated in accordance with the purpose of periodization as follows:

The earliest period (the emergence of a person in Ancient Egypt who kept Pharaoh's financial accounts and checked his correctness and spending, and

the emergence of an expert in the “Arthashastra”, one of the laws of Manu, as well as in Roman legal sources;

The medieval period is the period of the 17th-20th centuries (in the late 17th - early 18th centuries, Scottish courts began to hear many cases about the insolvency of merchants and landowners);

The period from 1959 to 1994 (the period of inclusion of articles on revision in the Criminal Procedural Code);

Period from 1994 to 2016 (period reflected in various articles in the Criminal Procedural Code of Uzbekistan of the institute of revision);

The period from 2016 to the present day (the inclusion of a separate chapter 221 on revision in the Criminal Procedural Code according to the law of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016 No. 418 of the UZL-418).

8. Evaluation of revision results can be divided into stages such as assessment of the expert’s conclusion, that is, analysis of revision results and verification of its compatibility with other evidence in the case, comparison. When evaluating revision conclusions, authorized persons must adhere to the classic scheme of assessing evidence, which is undertaken in terms of relevance, acceptance, reliability, taking into account its specifics, completeness and scientific validity.

II. Proposals to improve legislation:

9. Part 2 Article 81 of the CPC, called “Types of evidence”, will include the reviser’s act as a type of evidence. As a result, this substance acquires the following appearance:

*“This information is determined by the testimony of the witness, the victim, the suspect, the accused, the defendant, the expert’s conclusion, **the expert’s testimony**, material evidence, sound recordings, video recordings, materials consisting of motion picture and photographs, statements of investigative and judicial actions and other documents”.*

10. Article 87 of the CPC regarding the collection of evidence states that evidence is collected through **“revision appointments”** during investigations and trials. This article should be changed as follows. In particular, it is advisable to change the words **“revision appointment”** to Article 87 of the CPC with the words **“revision conduct”**, since in practice the collection of evidence is carried out not by appointment, but by conducting.

11. It is necessary to be supplemented by the following norms related to the appeal of the revision decision to Article 187² of the current CPC:

“The head or other authorized person of the subject to be examined shall be introduced to the decision or judgment of the investigator on the appointment of a revision.

The specified persons have the right to appeal the decision on the appointment of a revision to the prosecutor or to the court”.

12. According to Article 171 of the Budget Code of the Republic of Uzbekistan, the Chamber of Accounts of the Republic of Uzbekistan is also

designated as a financial control body along with the Ministry of Finance and its territorial competent authorities. But, in Article 187³ of the CPC, the Chamber of Accounts of the Republic of Uzbekistan is not included in the scope of the revision conducting state bodies. Article 174 of the Budget Code of the Republic of Uzbekistan specifies the powers of the Chamber of Accounts of the Republic of Uzbekistan as a body that accomplishes the main state financial control over the expenditure of budgetary and special funds.

Therefore, by amending Article 187³ of the CPC, it is advisable to include *the Chamber of Accounts of the Republic of Uzbekistan in the category of persons conducting revisions based on its powers.*

13. In the Criminal Procedural Code, Article 187⁹ proposes to omit the word “fill the deficiencies” and then include the words **“fill the gaps”** in order to fill the content of the norm. Because scarcity and emptiness are separate concepts, and both can occur regarding the work. While the minority takes into account the mistakes made in the revision process, the gap refers to those cases where the attention is left, which remain open.

14. It is proposed to change the phrase “thirty calendar days” in Article 187⁷ of the CPC to the phrase “thirty working days” according to the draft law in the appendix, as well as to give powers to the prosecutor of the Republic of Karakalpakstan, prosecutors of the regions and the city of Tashkent.

15. In order to summarize the analytical data and eliminate the circumstances of extending the revision period without reference to the law, according to the results of the survey, it is proposed to supplement the revision period with part 3 of Article 187⁷ of the CPC on suspension. Then this article acquires the following content:

“Revision deadlines are suspended in the following cases based on the decision of the authority official, inquirer, investigator, prosecutor or judgment of the court that carries out the preliminary investigation:

1) when a request is made by the persons appointed to carry out the revision to eliminate defects in the materials provided for the revision, to the deadline for its consideration;

2) if the subject being examined interferes with the persons conducting the revision, until the condition of hampering is eliminated;

3) in the event that it is not possible for a person responsible for revision to be subjected to another specialist in the event of temporary incapacity for work”.

16. It would have been desirable to add the words **“when the procedural rules of transfer are seriously violated”** to the basis of the revision of Article 187⁹ of the CPC. Because violations of the procedural rules cast doubt on the evidential significance of the primary revision.

17. Part 3 of Article 187⁹ of the CPC stipulates that persons who held the original revision cannot be appointed to accomplish the re-inspection. In this part, after the above words, it is proposed to include sentences in which **“the specialist who performed the preliminary revision can exist and give explanations in the conduct of the re-inspection, but he is not involved in the conduct of the revision and the drawing up of the act”.**

18. Article 187¹¹ of the CPC is proposed to be supplemented by part 4 of the following content: *“The reliability, objectivity and completeness of the information described in the documents on the results of the revision is ensured by the revision conducting officials”*.

19. It is proposed to supplement CPC with article 187¹² of the following content:

“Article 187¹². Interrogation of the person responsible for revision.

The person responsible for revision has the right to detect the inquirer, investigator or court specialist in compliance with the provisions of articles 98-108 of this code, when the act is not clear and there is no need to carry out additional verification to eliminate its shortcomings, or when it is necessary to clarify the methods of revision, the terms used.

The revision specialist can only be questioned on an act issued by him and on the examination he personally conducted.

It is forbidden to interrogate a person conducting a revision until he gives an act”.

III. Recommendations for judicial and investigative practice:

20. When criminal cases related to the appointment of a revision are studied, there are cases when, in practice, revision during the revision period is complete, without the final act being formalized by the examiner, revision documents with the conclusion of an “intermediate act” are submitted to the investigator, in turn, decisions are made by the investigator based on these “intermediate acts”.

However, there is no concept of “intermediate act” in CPC. According to the results of the research carried out during the study, the draft “Instruction on the appointment, conduct and formalization of its results for a revision on a criminal case” was prepared, in which the norm was introduced that it is strictly forbidden to draw up an “intermediate act” without the complete completion of the revision.

21. The body that accomplishes the examination before the investigation is proposed to provide working documents to an official, inquirer, investigator, prosecutor and authorized person conducting it before the trial begins. This makes it possible to collect evidence in a timely and quality way. In this case, before starting the revision, the examiner must familiarize himself with the availability and adequacy of accounting documents and other materials provided for the organization being examined. It is necessary that the official of the investigative body makes it possible for the reviser to use previous revision documents, tax information, accounting documents, as well as, by necessity, other documents relevant for the situation in a criminal case.

22. When evaluating an revision act, the investigative and judicial authorities should pay attention to:

- first of all, that the revision was carried out by persons in Article 187³ of the CPC;

- ensuring the rights and obligations of the heads or authorized representatives of the economic entity under investigation, participation of these officials in the revision;

- compliance with the conditions of the revision provided for by Article 187⁴ of the CPC;

- compliance with revision deadlines;

- full reflection of the circumstances that should be indicated in the act;

- compliance of revision actions with regulatory documents regulating this area;

- questions posed before the examiner in the decision to appoint a revision, whether the assignments are fully completed;

- the fact that the conclusions of the previous revision were checked;

- the fact that the violations recorded in the revision conclusion found their proof on the basis of documents;

- that the amount of damage caused is correctly determined in reality;

- whether there are discrepancies between violations and criminal case documents revealed as a result of the revision;

- receipt and attachment of accounting documents confirming appropriation or other violations identified as a result of revision;

- adequacy and completeness of accounting, tax, bank other documents so that the reviser can draw conclusions about the existence of certain facts;

- that the reviser's conclusions about the material responsibility of the individual are based on the revision documents;

- conclusions of the revisor on revision documents and personal liability of the respondent;

- the presence of explanations of the head of the investigating economic entity or its representatives on the circumstances of their violation and their introduction to the revision act;

- taking into account the explanations of the head of the investigating economic entity or its representatives on the disputed circumstances when drawing up the revision conclusion, or rejecting them on grounds;

- the presence of sufficient grounds for undertaking additional revision or re-inspection;

- the presence or absence of grounds for the appointment of a forensic accounting examination after revision in the materials of work.

23. A unified methodology for the appointment and conduct of a revision investigative action has been created, which is intended for officials, inquirers, investigators, prosecutors and judicial bodies, as well as revision specialists, who carry out the preliminary investigation.

24. A draft directive "On the appointment, transfer and formalization of its results on the basis of a criminal case" was developed for the staff of the practice and revision specialists.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc. 31/31.12.2020.Уч.67.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
РЕСПУБЛИК УЗБЕКИСТАН**

**ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

БАРАКАЕВ ЛАЗИЗЖОН ОТАКУЛОВИЧ

**ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ПРОВЕДЕНИЯ РЕВИЗИИ В КАЧЕСТВЕ СПОСОБА СОБИРАНИЯ
ДОКАЗАТЕЛЬСТВ**

12.00.09 - Уголовный процесс. Криминалистика, оперативно-розыскное право
и судебная экспертиза

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по юридическим наукам

Ташкент – 2023 год

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан за № B2021.1.PhD/Yu501.

Диссертация выполнена в Правоохранительной Академии Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на сайте Научного совета (www.proacademy.uz) и на информационно-образовательном портале “ZiyoNET” (www.ziynet.uz).

Научный руководитель: **Астанов Истам Рустамович**
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Джураев Ихтиёр Бахтиярович**
доктор юридических наук, профессор

Муминов Бекзод Абдувахобович
доктор юридических наук

Ведущая организация: **Высшая школа судей Республики Узбекистан**

Защита диссертации состоится на заседании Научного совета под номером DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 при Правоохранительной Академии Республики Узбекистан 27 ноября 2023 г. в 14.00. (Адрес: 100047, город Ташкент, улица Шахрисабз, дом 42. Тел. (99871) 202-04-96; факс: (99871) 233-35-81; e-mail: info@proacademy.uz).

Ознакомиться с диссертацией можно в Информационно-ресурсном центре при Академии правоохранительных органов Республики Узбекистан (зарегистрировано за № 29). (Адрес: 100047, город Ташкент, Мирабадский район, улица Шахрисабз, дом 42, e-mail: info@proacademy.uz. Тел.: (998971) 202-04-96)

Автореферат диссертации разослан 15 ноября 2023 года.

(реестр протокола рассылки № 8 от 15 ноября 2023 года).

М.М. Мамасиддиқов

Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Ш.И. Шайзақов

Секретарь научного совета по присуждению ученых степеней, доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент

М.А. Аминжонов

Председатель научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования – разработка рекомендаций и предложений по совершенствованию процессуальных и криминалистических аспектов проведения ревизии в качестве метода собирания, проверки и оценки доказательств.

Объектом исследования является система общественных отношений, связанных с назначением и проведением ревизии по уголовному делу уголовного расследования и оценкой его результатов.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обоснована необходимость установления надзора за ревизией, внесения данных по уголовным делам в единую информационную систему «Электронная уголовно-правовая статистика»;

предложено необходимость учреждения в системе Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан должности прокурора-криминалиста;

обоснована необходимость учета документов ревизии в качестве вида доказательств;

предложена необходимость наличия у проверяемого лица права обжалования надзирающему прокурору постановления о назначении ревизии, рассмотрения прокурором жалобы в течение 3 суток, обязательности сообщения о принятом решении лицу, направившему жалобу;

обоснована необходимость передачи полномочий по продлению срока проведения ревизии областным и приравненным к ним прокурорам;

предложена обязательность подписания акта ревизии должностным лицом субъекта проверки или его представителем;

предложена необходимость назначения и проведения повторной ревизии в случае обоснованности возражения должностного лица субъекта проверки или его представителя.

Внедрение результатов исследований. На основании полученных научных результатов диссертации:

предложения о необходимости установления надзора за ревизией, внесения данных по уголовным делам в единую информационную систему «Электронная уголовно-правовая статистика», были использованы при разработке проекта Указа «О мерах по дальнейшему усилению гарантий защиты прав и свобод личности в судебно-следственной деятельности», а также пункта 7 Положения «Об управлении по надзору органами прокуратуры за деятельностью следственных подразделений», принятого на основании приказа Генерального прокурора Республики Узбекистан от 12.07.2021 г. за №243 (Акт Генеральной прокуратуры от 20 мая 2022 года). Принятие во внимание предложений послужило оценке количества проведенных ревизий, допущенных недостатков и ошибок, органов, проводивших данный метод собирания доказательств, их действий, а также выявлению имеющихся проблем и устранению коллизионных ситуаций;

предложения о необходимости учреждения в системе Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан должности прокурора-криминалиста,

были использованы при формировании проекта Указа «О мерах по дальнейшему усилению гарантий защиты прав и свобод личности в судебно-следственной деятельности», а также пункта 15 вышеуказанного Положения, утвержденного приказом Генерального прокурора Республики Узбекистан от 12.07.2021 г. за №243 (Акт Генеральной прокуратуры от 20 мая 2022 года). Принятие во внимание предложений внесло вклад в формирование работника, указывающего на обстоятельства, подлежащие вниманию следователя или прокурора при назначении ревизии, при оценке акта по итогам проведенной ревизии, а также способы эффективного использования данного метода собирания доказательств;

предложения о необходимости учета документов ревизии в качестве вида доказательств, а также наличия у проверяемого лица права обжалования надзирающему прокурору постановления о назначении ревизии, рассмотрения прокурором жалобы в течение 3 суток, обязательности сообщения о принятом решении лицу, направившему жалобу, использованы при формировании части 2 статьи 103, частей 5, 6, 7 статьи 231 проекта Уголовно-процессуального кодекса (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Принятие во внимание предложений послужило включению акта ревизии в состав доказательств и расширению круга лиц, которые могут обжаловать постановление о назначении ревизии;

предложения о необходимости передачи полномочий по продлению срока проведения ревизии областным и приравненным к ним прокурорам, а также обязательности подписания акта ревизии должностным лицом субъекта проверки или его представителем, назначении и проведении повторной ревизии в случае обоснованности возражения должностного лица субъекта проверки или его представителя, использованы при формировании части 2 статьи 236, части 4 статьи 237, части 2 статьи 238 проекта Уголовно-процессуального кодекса (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Принятие во внимание предложений послужило упрощению и облегчению порядка продления срока проведения ревизии, расширению прав проверяемых лиц на основании ревизии, а также расширению оснований для проведения повторной ревизии.

Апробация результатов исследования. Результаты данного исследования были обсуждены на 5 научно-практических конференциях, в том числе на 3 международных и 2 республиканских научно-практических конференциях.

Опубликованность результатов исследования. В рамках исследования опубликованы статьи в 5 отечественных журналах, 2 научных сборниках, 3 зарубежных журналах, 3 международных сборниках (всего 13 статей).

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 156 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

I бўлим (I part; I часть)

1. *Баракаев Л.О.* Ўзбекистон Республикасида Молиявий назорат тизими элементи сифатида тафтиш тушунчаси ва унинг аҳамияти // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали, 2-маҳсус сони ISSN2181-9130 Doi Journal 10.26739/2181-9130. - Б. 104-112.

2. *Баракаев Л.О.* Тафтиш ўтказувчи жиноят процесси иштирокчилари фаолиятини такомиллаштириш // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Journal home page:<https://inscience.uz/index.php/socinov/index> 04 (2023) ISSN 2181-1415. - Б. 350-359.

3. *Баракаев Л.О.* Тафтиш далилларни тўплаш усулининг юридик табиати // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Journal home page: <https://inscience.uz/index.php/socinov/index> 05 (2023) ISSN 2181-1415 Б. 162-167.

4. *Баракаев Л.О.* Тафтиш тайинлаш ва ўтказишнинг процессуал тартиби ва уни такомиллаштириш масалалари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. 3-сон, 3 жилд (2023) ISSN 2181-9416. - Б. 56-62.

5. *Баракаев Л.О.* Тафтиш далилларни тўплаш усулини тайинлаш ва ўтказишнинг ўзига хос хусусиятлари // Ўзбекистон Терговчиси илмий-амалий юридик журнали №01 (01) 2023 ISSN 2181-9564. - Б. 74-80.

6. *Barakayev L.O.* An audit as a legal method of collecting evidence description and tasks // The American Journal of Political Science Law and Criminology (ISSN – 2693-0803) Submission Date: September 20, 2023, Page. 60-64

7. *Barakayev L.O.* Types of inspection and examination conducted in the course of detection and investigation of crimes // The American Journal of Social Science and Education Innovations (ISSN – 2689-100x) Submission Date: September 20, 2023, // <https://doi.org/10.37547/tajssei/> Volume05. Issue 09-13. - P. 98-103

8. *Barakayev L.O.* History of development of the audit // The American Journal of Political Science Law and Criminology (ISSN – 2693-0803) Submission Date: September 25, 2023/ - P. 12-17.

II бўлим (II part; II часть)

9. *Баракаев Л.О.* Ўзбекистон Республикасида Молиявий назорат тизими ва унда тафтишнинг ўрни ва аҳамияти // “Жиноят ва жиноят-

процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг айрим масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари Бош прокуратура академияси, 2022. - Б. 40-53.

10. *Баракаев Л.О.* Дастлабки тергов устидан прокурор назорати ва уни такомиллаштириш масалалари // “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг айрим масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари Бош прокуратура академияси, 2022. - Б. 211-217.

11. *Баракаев Л.О., Астанов И.Р.* Тафтиш ўтказишнинг тактик жиҳатлари // “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг айрим масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари Бош прокуратура академияси, 2022. - Б. 180-195.

12. *Баракаев Л.О.* Хорижий мамлакатлар жиноят-процессуал қонунчилигининг тафтиш институтига оид нормалари таҳлили: таҳлил ва мулоҳазалар // *Замонавий воқеликда фан, жамият, таълим. Республика илмий анжуманининг материаллари.* 15 февраль 2023 й. «Наука, общество, образование в современных реалиях» – сборник материалов международной конференции (Ташкент, 15 февраля 2023 года) – Ташкент: in Science, 2023 й. 131-135-бетлар.

13. *Баракаев Л.О.* МДХ давлатлари жиноят процессуал қонунчилигида тафтиш далилларини тўплаш усулидан фойдаланиш тартибининг қиёсий таҳлили // *Jamiyatda ilm-fan rivojlanishining innovatsion yo'li.* Республика илмий анжуманининг материаллари 10 август 2023 й. «Взаимодействие науки и общества – путь к инновационному развитию» – материалы Республиканская научной конференции (Ташкент, 10 августа 2023 года) – Ташкент: in Science, 2023 й. 97-102-бетлар.

Автореферат “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси”
журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус
тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 15.11.2023 й.
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
Гарнитурда 14 рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 3,3. Адади: 100. Буюртма: №27

100000, Тошкент, Шаҳрисабз кўчаси, 5.
Тел.: +998 78 150 50 51, www.ishonchprint.uz

«Ishonch print»
босмаҳонасида чоп этилди.